

МИКОЛА НАГНИБИДА

ОБОВ'ЯЗОК

Івану Каляннику

Били сосни
прибоям
у сірі масиви
хмар,
і шибки
скляною грою
занотовували
кожен
удар.
Між дерев
шугала
ніби
на герць,
вітерним бігом
з-за Байкалу
осінь...
В кімнаті
ледве жив
каганець,
лісорубів тіні
кинувши
ось
тінь.
І змовк
у розгойданій
гущавині
стукіт сокир,
тряскіт зрубів,
від холоду
лютого
крижанів,
найміцніший
з чот
лісорубів.
Кидали роботу,
бо камінням кров
ставала
у жилах рук...
Між дерев
скаженіючи
йшов
вітер,
у землю
втинаючи
бо
міцніше
граніту,

ожеледь —
брук.
Сосни били
прибоєм
у сірі масиви
хмар,
і шибки
скляною грою
занотовували
кожен вдар.
Раптом двері —
притиснутий спів...
На порозі
схвильований
лісоруб,
незрозуміле сплетіння
слів
дрижало на вінцях
губ.
Телеграма...
Врізався в тишу
з промерзалих
грудей
голосу гуд:
„Відряджайте
ешелони лісу.
Затримка-прорив.
Дніпробуд.“
Чути,
як вдарив
сердець дружній
стукіт,
брякли жили
від телеграфних
слів...
Краще у нас
— кригою руки,
ніж там
на фронтах
прорив.
Виходили...
В розгойдану гущавину
врізався
бригад
незламний крок,
чавуну,
соціалістичний
обов'язок.

ПІДЗЕМНІ ЗУСТРІЧІ ВИБІЙНИКА ВІЛЛІ

ВИБІЙНИК ВІЛЛІ

Будило тріскотить—вибийник Віллі думає:

— Пора.

І вже по цьому прокидається.

Рік трудової дисципліни дав тобі певні звички, а за півтора десятка років ти сам ставш одною складною звичкою, сам ставш трудовою дисципліною. Руки підводять тебе на ліжку, ноги тихо знімаються і стають в пантофлі, про це не треба думати: кожна частина тіла знає свої рухи, звикла до них і робить їх без наказу...

Ось на стільці лежить піджак, взяв, накинув, на плечі просто на білизну. Світла вмикати не треба. У своєму ліжечку спить п'ятилітній бубій², страшенно милий сміхотун Тео. Світло могло б його потривожити, світло зайве. Досить того, що прокинулась Еммі...

— Спи, Еммі, ще рано,— каже Віллі, грайливо плеснувши дружину по плечу, й виходить у коридорчик.

Мимохідь рука підводиться до кнопки, й над головою засвічується світло.

Воду приготовано— Віллі вмивається, заходить до кухоньки, втирає обличчя і пригладжує рукою коротке волосся.

В духовці звечора стоїть чай, на столі бутерброд, накритий тарілкою. Віллі сідає на ослін, свідає.

Можна не думати про все це, кожна річ має своє місце, кожний рух звичайний, але широко виведені брови Віллі зрідка ворухаться, коли він готується сідати до столу. Він думає і навіть напружено думає.

Це мигає в люстерку на столі: там зрідка з'являється обличчя з великими голубуватосірими очима, і видно, що це обличчя думає.

Віллі бере зі столу полятурку і, п'ючи чай, пильно розглядає креслені олівцем лінії. Тут навіть понадписувано: квершляг, штрек, бремзберг. Це він учора ввечорі на відпочинку пояснював Еммі— вона зацікавилась на зборах німецького партосередку. Там Віллі перебирав по кісточках засоби організації праці й торкнувся Косого штреку. Цей штрек або стоїть забутований повними вагонами, або порожняка немає. Тоді стає конвеєр, і вибийники сердито кидають клинки й обушки. Росіяни, українці й татари матюкають, а німці й собі за ними так-сяк потрапляють—недоладності робітника нервують.

¹ Уривки з роману „Господар шахти“.

² Від bub-хлопчина.

Вибійник Віллі знає в чому справа. Хіба довголітня трудова школа в шахтах Руру нічого йому не дала? Чи Віллі не любить може шахти, не цікавиться її примхами, її характером і характерами тих, що її опрацьовують?.. Віллі знає шахту, як свою квартиру, комірчину, де лежить його шахтюрка, і розумів шахтарів, як свого бубія Тео.

Траплялось німецькому осередкові писати до центру, призначали комісії, і деякі люди їхали до Луганського на готову квартиру і їжу,—на шахті їх більше не було. Але з Косим швидко уже трудно налагодити справу, бо шахту з самого початку закладено невіправно. Похилу шахту повинно експлуатувати отак, за такою системою, як накреслив Віллі отут і отут, розтлумачувавши Еммі. Вибійник Віллі знає всі хитби шахти, хоч і не читав стенографічних звітів Шахтинської справи, а як вона слухалася, він був ще тоді рабом у Рурському басейні.

Сніданок закінчено. Віллі йде до комірчини, одягає шахтюрку і закидає на плече схожу на лук пилку. По цьому у фляжку заливає кави й переводить через плечі.

Перед тим, як виходити — став на хвилинку, ніби прислухався.

В кухні тихо, ще рано, Еммі й Тео сплять у кімнаті. На дворі темний зимовий досвіток... Віллі сам.

Раптом на одну мить здалося: хтось є ще тут з ним...

Усміхнувся — це просто очі зустрілися з його відбитком у дзеркалі, як надівав капелюша. Тепер придивився.

— Карош! — жартома прошепотів звичне російське слово до дзеркала, а німецькою мовою додав, що півтора десятка літ ще допрацює.

Якби люстро могло дивуватись, воно перекошилося б, хоч і не зовсім бачить Віллі. І воно б подумало: як цей пролетар пролізе крізь довгі роки праці в шахті такі груди, таку крепку рівну постать? Як цей вибійник Віллі пролізе крізь гірке життя з капіталістичних обленьках таке світле обличчя з розкинутими живими бровами, й як воно не похмарніло, не застигло насупленим і болючим. Мабуть же часто затискалися ці веселі губи, жувалися брови над очі й морщився лоб? Мабуть часто обличчя ставало зле й заціплене. Могло ж це увійти в натуру, а вона у Віллі жива, весела й світла.

Еге! Про це знає відбійник Віллі, німецький більшовик. Людина це найкраща з машин, це навіть не машина, це щось більше; бо машина не вміє виробляти імунітету, машина ламається, машина слаба проти обставин. А людина здатна не лише на оборону, але й на наступ. А хто наступає в боротьбі за майбутнє кляси, той веселий, в того очі мають життєрадісний блиск, того любить товариство, купчиться круг нього, слухає його й дає йому силу.

Пом'ягає Віллі, як вигнаний вдруге, вп'яте і вдесьте, знову з Еммі брав хатне лахміття й маленького Тео і йшов далі шукати роботи. Тоді теж сміявся, жартував:

— Туристи йдуть далі! Туристи обходять усю землю, але щось з цього вийде! Багато розвелось туристів!.. Пішли, Еммі!

Тільки боляче було, коли всі брами заводів і шахт зачинилися перед ним, і Еммі цілими днями пропадала на роботі — мила підлоги. Та й тоді не було коли горювати, були товариші по партії, був маленький бубій, треба було доглядати... треба було зварити їсти, поспати білизну, поприбирати в кімнаті, щоб могла ввечорі відпочити спокійно Еммі-товаришка.

Рік цілий Еммі кормила сім'ю. Тільки Еммі знає, як то живи кормити сім'ю в країні „вільних земель“. Але Еммі витримала. І Віллі витримав. Залишився жартівливий, жвавий і такий пріхав до країни Рад.

Віллі йде колонією. Німецькою робітничою колонією на Дюбасі. Це його колонія, його ці ряди нових будинків, його школа, його вулиця, й він нею йде вільно й гордо. Мороз весело вискрипує під його широкими шахтарськими чобітьми. Він курить люльку й дивиться на свою шахту, що чухає вдалені пускаючи підтожевлені сувої диму в повітря.

— Раз чухає, то виходить працює. Все гаразд! — думає Віллі.

Перевантажена електростанція іноді вимикає ту чи іншу шахту... Коли вже Віллі буде гарантований від цих перебоїв?

— Fünfjahresplan! — відповідає собі Віллі.

Колонія прокидається, але не порушує тиші. Світитися в ідальні, зрідка можна побачити крізь вікно в кухні шахтаря, що готується виходити, зрідка вулицею пройде постать так само з пилкою на плечі, як і Віллі.

Віллі йде колонією, міркує: відбивай норму й живи. Твоє здавалося б, все ясно... А ось із цього приміщення виїхав до Німеччини хороший шахтар Генрих. Нещастя людині мати таку дружину, як мав Генрих. Він уже думав навіть до партії вступати, а вона скиндила, смоктала, доки не вижила з Союзу — потягла до Німеччини. Навіть серед гущі кадрового робітництва трапляються легкодухі й мішани. І це ліричне місце Віллі. Це болить. Він працює по партійній лінії серед німців і, йдучи за раз колонією, обмірковує кожного мешканця, ніби кандидатуру до партії. І є радісні місця в цьому його гаданому списку. От хоча б Отто Штольбург! Авторитетний, сильний робітник, Німеччині соціал-демократ, тепер свої листи товаришам загортає у шматки радянських німецьких газет, каже — хай читають як ми працюємо! — Отто добрий буде член ВКП.

Серед виселку зі всіх кінців уже йдуть шахтарі, їх багато, постаті їхні у спецах однаково темні, й трудно вже серед них упізнати вибійника Віллі.

В загадовні певно. Люди приходять до гудка і ждуть, об'язково ждуть. Котрий має зустріти товариша, котрий — ти

¹ П'ятирічка.

погомоніти в гурті, а інші просто приходять і циркулюють по коридорі, сумлінно працюючи ліктями. Вони вже отримали лампи й номери, але до гудка вони мають курсувати тут — коридор, лямпова, лямпова, коридор...

Віллі приходить до лямпової й дає у віконечко лямповий номер — 845. І жде.

До другого віконечка підходять шахтарі з нічної зміни. Обличчя й одіж їх масно-чорні. Зуби й білки очей підкреслено блискають, коли вони галасують у віконце, гукаючи лампами:

— Приймай! Затьопана!

— Повертайся, білобриса!

Вони поспішають.

На віконце дзенькають контрольні номерки — 845. Лямпівниця підкручує лампу й дає Віллі. Вибійник вішає лампу на поясок поверх коміра й виходить на двір.

Вже розвидняється. З шахти рейками прогук вагончик і на тротуарах гуркоче вугілля. Паротяг підняв свисток, дзенькнули шпінки буферів, під сортувальнею дівчата співають „страданія“, і усі ці шуми шахтної поверхні замикає конвеєр в такти свого розмірного чахкання.

Віллі спускається похилим пішоходом у похідний тунель¹ шахти. Перед ним чорна темінь, він присвічує лампою свої ноги, й чудно звучить у підземеллі тихий мотив. Вибійник Віллі мугиче пісню.

ПРОЛЕТАР ІЗ СКРИНЬКОЮ

У бараці ч. 7 сусіда по ліжку ласкаво будить Юхрема:

— Ге, Юшка, таку-перетаку, вставай!

Юшка видирає ноги з сусідових рук і натягає на голову шовдру.

— Іди-ти..!

Але Юшка все ж прокинувся. Спить і не спить, тільки очей розплющує, й не хочеться йому поворухнутись.

— Потому п'ять прогуло, — каже сусіда.

— Потому п'ять прогуло, — повторює в думці Юхрем і все ж засинає.

Вставати йому он як не хочеться!

Раптом він згадує:

— Скринька...

І він уже сидить на ліжку, швидко натягує штани.

З думкою про скриньку він прокидається щодня. Він приїхав її з села, це все, що залишилось у нього від минулого, бо він ще не набув нічого; в нього є тільки скринька.

Але скринька пов'язує його з селом, це єдине рідне, що є у нього на шахті.

¹ За сюжетом роману — шахта похила.

Сонний, чужий усім, новачок, що тільки другу п'ятиден мешкає тут, у бараці, він з-під лоба зиркнув по приміщенню спочатку мадає ногою під ліжком — чи не вкрали часом — і його знає, які тут люди! — а далі схиляється й висуває оббиті обручами ящика.

Не треба дивитись, що цей ящик такий повитираний плямами. Це просто кури обсидали в господаря, скринька Юхремова стояла під катрагою... Не одмивається. А колись це була гарна пофарбована річ! Тепер вона трохи розсохлася, й од бік розбився в Дебальцевому на посадці... Щоб їх чорт побрав ці посадки!

Юхрем не зразу відчиняє скриньку, він спочатку пильно поглядом перевіряє замочка й дротика, що закрутив увечері І Юхрем бачить, що дротик закручено так само, кінець його гнуто трикутничком, а замочок висить діркою до скриньки, так як і залишено його звечора.

Тепер можна відімкнути. І можна переглянути свої речі, це піде хвилини дві три, не більше.

Найперше — виїняти грудочку цукру, хліба та сала шматочок. Останнє завити знову в папір і покласти отут біля свого галіфе з кавалерійськими брезентовими леями. Ось чорвіки, піджак, білизна, вишита сорочка. — приїде весна, Юхрем має в чому на вулицю вийти! Кепка тільки поганенька... Навіть галстук ось є, дев'яносто копійок викинув на товчку! Майновий галстук! Ось тільки Юшка зав'язувати не вмів його, дуже йому сподобалась ця штука на одному шахтареві!

Це все так підійняв, пальцями перебрав, але далі під рукою лежать його, ну, так би мовити, душевні речі. Велика книжка. Він має її здавна, вона правда без верха, але з малюнками.

Тут, як живе чоловік, так усе й описано, Юхрем хоч і не письменний, але розбирає потрохи. Хлопці грають у кісточки, сперечаються, анекдоти кажуть, а Юшка не зник до кінця увечері він сідає й читає свою книжку. Цікаво читається: „Рождение, крещение, выбор крестных“, далі йде розділ „Ваміамки“, по цьому „уложение о воспитании“... От тут якраз живе його „моментальний портрет“, він знявся на картоні Ониською в містечку. Вони стоять обое трохи ніби налякані, все ж пам'ятка.

Ну, в цьому куточку дрібниці — змилок, шматок гребінця, патрон з проводом, ніжик. Але чим дорожить Юхрем, так це новою гармонією-двохрядкою. Хо-роша гармонія. Потому, коли й розважитись треба часом. Гармонію завити у три аркуші паперу, штука тендитна...

Ну, от і все є, все ціле. Ще два плякати — дядько з срібним карбованцем. Дуже хороше намальовано, художественно!

Падає віко, замочок клацає, і клямочку охоплює дратва. Юхрем хапливо одягає шахтёрку.

Посеред великої кімнати стоїть плитка з комином у стелю. На плитці великий брудний чайник. Хлопці тут же наливають чай і п'ють за довгим столом.

Юхрем снідає. Він голосно сьорбає чай. Насуплений, думками ділиться з цими людьми, не любить він цього гурту. Ось з нічної зміни прийшов занадто веселий тамбовець Стьопа. Цей Стьопа нехороший хлопець, він завжди когонебудь бере на гарячому, а Юхрем не вміє відбиватися і уніває його. Скоріш би йти, в шахті хоч сам він.

Скрізь цей гурт! Скрізь цей гурт у спецах, з лямпочками! Крутишся в ньому й не знаєш, де себе діти. Юхрем не звик до цього. Він робив у господаря, і там було інакше. Там він собі сидів у хлівах, у клуні, на леваді, на полі... він собі під катраном, і ніхто йому в рот не заглядав, спав на засторонку й не бився за свою скриньку... А тут скрізь люди юрмою, і таке вражіння в Юхрема, ніби він бовтається у воді й довкола нього вода й вилізти нікуди.

В загадовні — юрма. Ще ранувато, але Юхрем, взявши лямпу, йде до приміщення, на шахтний двір і простує до входу в шахту.

— Як то сьогодні буде в шахті? — думає він.

Дев'ятий раз його поглинає темрява похилого тунелю, дев'ятий день за все життя він іде пішоходом поруч з рейками. Важкий цей день має свої особливості, кожний день інший, кожний день Юхрем добре пам'ятає, бо їх так мало й на його життя ще так мало записано змін — вісім, сьогодні дев'ята.

Юхрем зупиняється. Ось у бік у стіні двері на людський хідничок. Він раз ішов сюдою і так виходить ніби наопрашки, ажечке. Потому, як іти головним стовбуром, потім треба до верхнього штрека підійматись лавою, а це не хліб з медом їсти! Чи не піти на людський?

Юхрем через силу відриває двері. Ахкає шум вентиляції. Других дверей не подужаєш, треба спочатку зачинити перші. Він опиняється в коробці з дверей і одвірків. По цьому відриває другі, зачинає їх і знову він у коробці... Йому моторошно... Гурт його знає й відає, які ще примхи мають ці хідники, ця шахта!

Вперше він ішов тут з людьми, а тепер сам...

Юхрем гупає плечем у треті двері й вистрибує на хідник.

— Фа-ак! — зачинилось за ним. Тепер похилим хідничком униз, швидко-швидко вниз!

Він знає, що тут не привалить і нічого йому не станеться, але він сам, і йому хочеться бігти... І не страшно, а там — хто його знає!

Спереду на завороті махаються лямпочки. Це шахтарі йдуть з зміни. Зустрівшись, сперся на стіну, дав місце пройти. Важкий присвітив лямпою в очі. Це звичка, Юхрем знає, але...

— Спізнився, всі упряжки розібрали, — засміявся один.
— А, Юшка! — упізнав другий.
— Дьоргай, дьоргай! — сказав третій і ляпнув по плечу.
З венгилляційного хідника вийшов.

Чи це головний стовбур, чи просто великий штрек. Он мигають лампочки, електротяг пхає вагони...

Юхрем іде поміж рейками й звертає на штрек.

— Мені осяди.

А тут, він знає, треба спуститись у піч на низенький хідничок і довгенько лізти рачки. Ага, ось і піч. Це вона й є. От так, — тепер рачки. І струмок сюркотить рівчачком — це воно й є. Юхрем пригадує, що рівчачок був. Але де ж повернути ліворуч?

Він присвічує до лівої стіни, повзе далі; знову присвічує і сідає. Ходу ліворуч нема... Фу ти, — ось він праворуч. Як же вийшло, що Юхрем переплутав? А це той хідничок, куди йому й треба! Ясно, що той! Зрештою можна пролізти й подивитись. Ого, тут уже й на ноги підвестися можна! А чого це так високо?

Юхрим присвічує і бачить поламані навислі брили високо над головою, тут підірвано породу й не кріплено... Стоп, це ж бутовий штрек! Юхрем тиснеться до стінки, до породи й міркує, що, як вертатися назад, то чи не краще цим штреком пройти далі? Кудись же він виведе!

Юхрем поволі посувається попід стінку. Тиша й темрява довкола, тільки зрідка десь трісне порода, десь далеко гупне, відірвавшись, корж. Шахтарі кажуть — „порода робить“. Хоч би не погасла лампа! Куди тоді йти, де шукати виходу?..

Згадалося Юхремові поле. Весна, тремтить повітря над зеленими парами, коняка м'яко ступає по вогкій борозні, й це вогку весняну землю м'яко відчуває Юхрем босими ногами... І дивно стало Юхремові, його разум не звиклий до складних переплетень цього підземного царства, розгублюється і безнадійно відмовляється розплутувати їх. І ніколи він толку не дасть цій шахті, — в цьому він певний.

Але вперед, вперед! Присвітити ось тут лампою — ага, тут треба швидше проскочити під оту рівну покрівлю. Рааз! — тут уже. Тепер знову присвітити.

Хочеться оглянутись і з'їжитись, — що там так тріснуло ззаду.

Юхрем швидше проходить далі, й перед ним стояки кріплення! І риштаки конвеєра! Перед ним вибій, затишний, низенький, кріплений вибій! Але чому так тихо? Чому нікого нема? Ніде не чути ні звуку... Чому ціла лава так насторожено мовчить, хіба тут не працюють? Чи ще не з'явилися? А може це яка забута лава, може тут перестали видобувати вугілля?

Хотів сісти на риштак, але ця звичайна обстановка в такому мертвому незвичайному стані якось просто злякала. і Юхрем

стиг з лампочкою в руках, зігнувшись біля стояка під роз-
ломом. Сторожко вдивлявся в темряву, ніби слухав очима, на-
пружений до краю.

ЗУСТРІЧ

Віллі не поспішає, ще рано. Він може собі дозволити таку
вільну провести півгодини в шахті й дещо обдивитись.
Це приємніше ніж штовхатися в загадовні.

Він іде поволі, розмірковує, зупиняється, зрідка підіймає
шматок вугілля і пильно роздивляється до лампи. Ось цей
шматок антрациту прекрасно сколовся! Ніби п'єдесталик, а на
ньому тригранна блискуча пірамідка. На скісному боці п'єде-
сталика виразний відбиток: розріз молодого дерева кільцями,
визить роки полічити можна — і два листочки. Віллі потирає
шматок об руку, рука не забруднюється; антрацит, як скло.
Ось прекрасну штучку Віллі візьме додому й поставить на
столі. Вона краща за будь-яку пупсу. А покищо він віднесе її
до своєї „інструментальної“. В нього є своя інструментальна,
там у навіки залишеному побутовому штрекові лежить його кли-
нок, обушок, сокира й лом.

Віллі йде штреком.

Саме година перерви: ранкова зміна ще не прийшла, за-
вальники вже висадили шпури, хібащо який запізнився, от
зараз файнуло в обличчя повітрям. З лав виходить динаміт-
ний газ. Зрідка хто з людей технічного догляду блисне акуму-
лятором.

Тихо.

Шахту ще не включено в ритм денної праці. Але вибої
зрубано, конвеєри перестелено, — лави ждуть: от-от прийде
зміна.

Віллі любить ці хвилини. Свою путь до забою він робить
в істинному співчутті з шахтою. Сам спокійний, живе її ти-
шиною, відбиває її настрій у своїй душі, як у люстрі. Десь ледь
звус розпил, десь пустила тріщиною порода в лаві — під ці
знайомі звуки, в цій тиші легко думається, легко живе лю-
дина. Тепер Віллі інженер, він плянує розважно й певно,
і ці хвилини Віллі адміністратор, він скеровує, органі-
зує працю, і з цих думок його не одна, пройшовши через
його засмальцьований бльоKNOT попаде у відповідні протоколи
стане чинна. І багато складних питань роїться у вибійнико-
вої голові, багато дрібниць нотує його увага. Ось хоча б ця
картинка, що її зараз освітила його лампа: на кріплен-
ні ломом вивернуто залізну сітку й розбито в дразки електрич-
ного патрона. Цю справу Віллі знає. Недавно ще на штреках
заставлявся електрика. Лямпочки зникали сотнями. Тоді було
замовлено міцні залізні сітки на лампи і з цього часу зни-
має не лише лампи — роз'ятрений шахтар, вирываючи сітку
ломом і розбивши лампу, гатить уже й по патронів, не мені,

мовляв, так і не тобі. Кілька таких упіймалися, все це паний склад, перелітні пташки. Та й не зробить цього кадровий шахтар!

І Віллі міркує, що серед молоді шахтарської погано ведеться робота, що їй не прищеплюється пошану до виробництва, не прищеплюється думки, що наше вонс, що погано господарює погано й маєш. А багато тепер у нас на Донбасі цього протаріяту, що не усвідомив ще себе за господаря. Це теж ліричне місце вибійника Віллі.

Віллі вже перейшов на горішній штрек своєї лави. Цей штрек новий, не встаткований, покищо це просто закріплені хідник для шахтарів. Сюдою лісогони подають ліс для кріплення в лаву. На ньому нема рейок, нема електрики, він кривий, не зачищений і завжди завалений деревом. Але пройти можна. Віллі й напомуцьки пройшов би до вибою.

Раптом спинився.

— Чи здалося? Хтось не то замуликав, не то застогнав, уривчасто заплакав.

Гупнуло... Кроки, чи хтось біжить?.. Хто там вовтузиться?

Віллі підносить лампу над головою, і з-за повороту вибою чується якесь темне створіння... Та він рачкує! у високому штрековій рачкує! Швидко панічно рачкує, біжить на чотири ноги Віллі й, мало не вдарившись йому в коліна, сідає і дивиться вгору.

Віллі присвічує.

— Was? Was? Was? — швидко питає він. — Что это есть?

На нього дивиться перекошене з жаху обличчя, крізь темний пил проступає на лобі кров. Хлопець тремтить, швидко меле:

— Бурки! Бурки палять!.. Я стою.. я заблуdiv та й стою тут хтось: — Палю і — Ву-у-у!.. — вибух. Отак за десять кроків... Я заблуdiv і прибуdiv у лаву... Я не знав, де там...

— А-а-а! — привітно всміхається Віллі. Слово „Палю!“ він добре розуміє. — Ну ша, ша. Карош, карош. Ша. Тебя не палю.

Хлопець меле незрозуміло для Віллі, швидко й збуджено.

— Ти спокійно. Gut, карош. Зачем ідьош на палю? Ну? Зачем забой ідьош?

— Я заблуdiv. Я заблуdiv... я з бутового штрека вийшов. Не знав.

І знову Віллі дещо розуміє: з бутового штрека — це він добре знає і з того, як хлопець показує у всі боки, розповідаючи, кудю попав до лави, з тону й з певної розстановки матюків у тираді, Віллі догадується, що хлопець заблуdiv.

— Ты bist verirrt? ¹ Заблудиф? So? ²

¹ Заблудив

² Так?

— Зо-зо! — відповідає хлопець.

— А где твій Lampe? Mit Lampe заблюдиф? So?

— Лямпа в забої... Випала з рук. Я впав... Ой, я розбив собі лоба об стояка...

— Еех, шахтер! — усміхається Віллі. Mit Lampe заблюдиф в шахта.

Wirt! заблюдиф в свій шахта!.. Ну, ну, карош. Дай я льоб обіраць. Wirt!..

Лямпа висить на розпилі, Віллі стоїть навколушки біля щопця і стурбовано витирає ганчіркою його ранку. Хлопець морщиться, хоч ранка зовсім маленька, трошки розсік шкіру, просто треба зійти на штрек до фельдшера й помастити йодом.

Російський лексикон Віллі дуже скупенький. Він хоче сказати хлопцеві, що він же господар, але Віклі не знає цього слова і обминає:

— Гм... Заблудиф... шахтер...

— Заблудиш у цій кротовині...

— В твій шахта заблудиф!

— Яка вона моя?! — вигукує Юхрем. — Вона казённа.

— Наш шахта, — каже Віллі. — Мой шахта, твій... Verstehest du?²

— Казённа шахта, — непохитно править своє Юхрем. — Ми тут гроші заробляємо, підлататись ліземо в цю діру.

Віллі чує з тону, що хлопець суперечить, але на дискусію в нього не вистачає слів, цей наляканий шахтар не зрозуміє його, й Віллі тільки докірливо похитує головою:

— Ай-я-яй... Ая-яй.. Ну, карош... Нужно ходи клюб... комсомол...

Дим розсмоктався.

Вони йдуть у вибій по Юхремову лямпу — Віллі спереду, Юхрем трохи ззаду, боязливо заглядаючи з-за вибійникового плеча. Ззаду на завороті з'являються шахтарі, і десятник, обмиваючи їх, щось наказує мимохідь. Поспішає. Швидко буде вмонтовано конвеєр, шахта задвигтись звичним ритмом, і цей ритм підкорить собі вибійника Віллі й накидника Юхрема.

КАДРОВИКИ

Гвозди бы делать из этих людей —
Крепче бы не было в мире гвоздей!

Тихонов

— Що це там на штрекові? — танцюють чи що?

— Танцюють?! — перепитав Віллі й засміявся. — Під землею рідко веселяться і майже ніколи не танцюють.

Однак у запитанні він відчув тривогу і придивився. Вогники справді чогось занадто метушилися.

¹ Господар

² Розумієш?

В темряві підземелля око не може визначити віддалі, і часто обманюють людський зір: буває, ось за двадцять кроків іду шахтарі, помахують лямпочками, а тобі здається, — вогник де-небудь за півкілометра миготять, перестрибують через цілі штреки, біжать на тебе. Це лякає новачків у шахті; те миттєве вони приймають за катастрофу. Віллі знає випадки, коли такі початківці шахтної справи втікали від двох шахтарів, що спокійно йшли собі штреком.

Але сухий високий чех Бошек життя своє прожив під землею, в шахті він ліпше орієнтується ніж зверху в колонії, тому навряд чи він помиляється тут. Зараз Бошек пильно вдивляється і прискорює кроки — кадрові шахтарі завжди біжать не від катастрофи, а до неї.

Вогники метушаться... До вух долітає гомін.

З вибою на штрек вистрибнув, ніби випав, акумулятор зразу стало видно людей. Постать махала рукою.

— Швидше, хто там іде! Швидше! Шахтаря припалило!

Бошек і Віллі вже добігали.

Десятник двадцять сьомої лави Амула, казанський шахтар з блискучими вилицями, збуджений і зблідлий на тих місцях обличчя, де ще не густо ліг вугляний пил, кричав до молодих шахтарів, що збилися в гурт біля стіни штреку:

— Где ваш робочій солідарність?! Кровля упав, челе душіть, а он бежит от забой! біжіт от забой!.. Рабочіе! Бе лопата, бері топор! Ну!..

— Хай воно звалиться, не хочу я тут робити!

— Не піду, можеш мені не записати упряжку.

Амула скинів — на карту поставлено життя, а тут величезно віддають упряжку і вважають це за благородний вчинок. Але не було часу, і він гаркнув білобрисому селякові в очі єдине слово, що трапилося в цю мить:

— Дурак!

І до Бошека й Віллі, показуючи в пазу вибою:

— Товаріші, бежат бистро, спасайте посадчика! Я беру телефон на-гора і чічас прибежаю.

Прибіг росіянин-шахтар з великим давнім шрамом на брову, прислухався, зрозумів, гукнув до хлопців:

— Братці! Попилися ви, чи що?! За мною, братці!

В його словах звучала така певність, що кілька пар у зразу ж відгукнулись на заклик і одчайдушно полізли за ним у вибій.

Віллі й Бошек рачкували спереду, освітлюючи своїми лямпочками білі стояки кріплення, блискучі брили антрациту й такі конвеєра.

Спереду мигнув єдиний вогник, і ломкий, тривожний голос покликав:

— Скоріш, товариші! Скоріш!

Наблизилися.

— Це ти, Бошек? і Віллі?.. Ну скажи, друже, що тут робити? Радки тут підступити? Як тут?..

Наляканий і стурбований, ще молодий оцупковатий посадник, який шахтар, що не втік з вибою, метушився, показував пальцем на покрівлю, на органку,¹ багатослівно розповідав про становище, забувши, що німці зовсім мало розуміють його мову.

Віллі не розумів і не дуже вслухався. Він звівся на колінах, нахилився до стелі, оглянувши вибій — оцінював становище і з багатого досвіду, а трохи й з слів оцупкуватого шахтаря, зрозумів, як сталося нещастя.

Бригада посадників садила лаву. Органку били з двох боків, рухаючись знизу і згори назустріч одні одним. За кілька хвилин уже мали зійтися посередині вибою, вже двоє пішло підбивати стояка за органкою, як лава з громовим гуркотом впала. Стояки самі вистрілювали, ніби з-під спружини непереможного тиску, інші гнулися й ламалися. Віллі й тепер бачив, як вилітали в клоччя, поскручені стовпчики за частоколом органки.

Треба було ударно відгородити вибій.

Товщі погрозово гули над головами, лопали, як лопає лід на ставу, грюкотили за органкою, опадаючи брилами додолу. Лава сьогодні сідала якось занадто катастрофічно.

Але треба було рятувати вибій, і шахтарі працювали. Били одним рядом стояки...

Посадник розповідав потім:

— Бачимо: жме! Заміряємо пилкою, ну, як звичайно, вже ж не змію заміряти, відрізаємо, ставимо — великий стояк! Воно, по-перше, осіло поки ми відрізали. Ще відтягли шматок — знову рух: сідає кровля просто на нас. А Петро ще й жартує — каже: — Підпирай спиною, щоб не сідало та швидше ріж. — Сам перся плечима, тримає... Ну, потім знайшли спосіб: візьмемо коротшого стояка, підставимо і тримаємо, а воно сідає на стовп, не скаже — не треба й підбивати... Отак, брат, працювали! По-другу, одно з двох: чи воно нас прикриє, чи ми його закріпимо і врятуємо вибій.

Але пізно було бити органку. Бачили — сяде на вибій, на шпалери, а як не встережуться, то й на людей.

Згорі гукали по допомогу, деякі молоді шахтарі залишали вибій і утікали. Петро хотів проскочити до них, щоб допомогти і підтримати дух — отут його й прикрило.

Важке питання постало перед шахтарями, що прибігли на врятунок:

— На смерть?

— Живий?

¹ Органка — густий ряд стояків, що ним відбивають вибрану просторину від вибою перед тим, як обвалити („посадити“) покрівлю.

Ніхто не знав. Хотілося надіятись, що живий, і надіялись.

Величезна в півметра завтовшки ляда блискучої віками спресованої землі одним краєм упала між органкою, а другим уперлася на шар вугілля у вибої. Посадник рачкував саме там коло шару в ту мить, як його привалило. Отже він міг бути живий, як тільки брила не віддала шматків знизу. Зверху вона ціла, слизько-блискуча.

— Ну, дружочки! Звідки ж тут приступити до нього?!—нервував оцупкуватий посадник.—Він отам, отак туди головою лежить...

Люди переглянулися.

— Ну?

Стояли позгинавшись, на почіпках і навколішки. На якусь мить розгубилися.

Атмосфера була важка, Відчуття близької смерти, грюкіт лави, що сідала за органкою, розкопирсана, ніби її вирвало добрим набоєм динаміту, стеля в тьмяному блиску від лампочок—все це придушувало. Але найбільше гнітило одно: рятувати шахтаря не було майже ніякої можливості.

Хтось запропонував розбивати брилу на шматки—цю пораду відкинули з обуренням: брила переламалася б і зробила б з шахтаря оладку. Піддовбувати долівку?—але це занадто довга робота, а тут не те працювати—пройти небезпечно: а покривлі раз-у-раз падають коржі—закріпити нема як, бо стеля вивалилася і стояки не досягають її. До того ж відкопувати випадало саме з протилежного боку, бо тим краєм брила не так щільно припала до долівки. Треба був проскочити.

Бошек нічого не питав, ні з ким не розмовляв. Він зразу ж оглянув стелю й мовчки постукав клинком над головою. Всі прислухались—гуло глухо, як у порожній кадуб. Тільки хитнули головами—мовляв, погане діло!

Спритними ударами обушків Бошек, Віллі й шахтар з великим шрамом через брову відвалили два найнебезпечніших коржі, старий чех гукнув наказом:

— Ну! Glück auf! ¹ і всі трое швидко прошмигнули до горішнього краю органки.

Тільки шахтарі, що боронять від смерти товариша, можуть так працювати. Лопати дзенькали і шкреготіли, люто віддаючи у штиб, обушки били спірним перестуком, і справа порятунку посувалася вперед.

Минуло хвилину п'ятнадцять праці.

Віллі держалном від лопати виважував вугляну брилу з-під коржа, що лежав на шахтареві. Раптом повернувся до Бошека.

— Тіло...—глухо сказав він, ніби й голосом можна було потривожити приваленого.

¹ Щасливо вийти на-гора.

Знову злегка потис на держално, здригнув, прислухався і сам до себе чи до когось:

— Хіба?! Ну-ну!.. Ану ще... Ану ще... Ого?!

І раптом це тихе здивоване „ого“ розрослося в радісний щасливий вигук у повні груди:

— Ого-го-го! Огооо! Він узяв за лопату! Він тягне! Каже, щоб обережно!

Росіяни й українці, не розуміючи німецької мови, зрозуміли радість, бо радість однаково звучить в інтонаціях усіх мов. Але вони хотіли знати, який знак подає Петро, й допитувалися:

— Що, живий? Живий?

— Що він—ворушиться?

Тимчасом Петро сам дав про себе знати: з-під коржа, ніби з-за стіни, почувся тихий стогін, але звучав він досадою й наразом.

Шахтар зі шрамом припав вухом до дірки, поки інші розкидали породу, далі підвів обличчя. Білки його очей, відтінені темним пилом на віях, світилися щастям.

— Матюкається!—таємниче сказав він.—Тільки дуже тихо.

Прийшов десятник і худощавий з лиця, дуже ще молодий майже хлопець,—технорук шахти Гронов. Серед веселих шахтарських обличчя вражав його блідий стривожений вид з поширеними очима. Він, пильно наглядаючи за тим, як іде рятування, помагав кріпити, застерігав від коржів, давав поради.

Жваво ділилися вражіннями, радіщами і припущеннями про Петрів стан, але всі мертво замовкли, коли Бошек і шахтар зі шрамом витягали зів'ялого Петра з-під породи. Всі чекали, що скаже він, всі уста скувало його мовчання.

Він тільки важко зідхнув.

Обступили довкола і якусь хвилину дивилися мовчки, зацікавлено і з пошаною. Відчували урочистість події, велику значність того факту:

Людину врятовано від смерті.

Людина має жити і працювати.

Ту мовчанку ніхто не порушив. Здавалося всім, що не можна, що злочинно розмовляти з ним мовою товариша, співробітника, друга-шахтаря, не можна назвати Петром, плеснути по плечу.

І всі мовчали.

Він був при повній свідомості, тільки вкрай стомлений. Важко й рідко зідхав,—не міг перевести духу—обводив поглядом шахтарів. Обличчя мав байдуже.

Але—

ось він в'яло усміхнувся і видихнув зглибока:

— Фу-у-у...

Всі ожили. Віллі подав фляжку з холодною кавою, шахтар зі шрамом підпер Петрові спину рукою, інші кинулись з запинками:

- Живий, Петре?
- Не вірили очам своїм.
- Не поранило, друже?
- Здоров, товаришу!

Світили лампами в очі. Тепер ці очі на молодому, крепкому обличчі з рівним носом і густими темними бровами, радісно жадібно оглядали товаришів і рідну обстанову підземного такого милого тепер світу.

— Здоров я! — несподівано-голосно сказав Петро. — Я побачив, як воно падало тим краєм... Припав...

- І нічого?
- Здається, нічого.

Він поворушився, склав одну долоню в кулак, другу, повернувши ногами і встав навколiшки. Звестися на ноги не було дивно.

- На штрек би тепер.
- Довкола загомоніли:
- На штрек, на штрек!
- Там, значиться, воздух... Ну, й вода є.
- Давай посадимо на риштак.

Але Петро сам уместився на конвеєрі верхи на лопату. Він хотів кермувати держалном, щоб сунутися вниз, як з'явився фельдшер. Старенький закошаний „помічник смерті“ — так його називали шахтарі — не звик повзати по вибоях, та тепер мав наказа підійнятися зі штреку в лаву. Він захекався й чути не чув тим'я — об покрівлю потовк.

- Кого тут поранило?

Не встигли показати на Петра, як сам він обізвався:

— Як поранило?! Нікого тут не поранило! Повзи, давай назад.

Шахтарі сміялися.

Петро зачепив лампочку гачком за петельку на грудях шарпнувся і швидко посунувся вниз на штрек. А за ним радісно, гомінкою процесією його рятівники: Бошек і Віт Гарт — вони поспішали в свою міжнародню лаву, — десяток технорук Гронов, а позаду розчарований фельдшер. Шахтарі німаком залишилися з молодими шахтарями впорядкувати вибої.

Технорук Гронов, що весь час у вибої мовчки зачудовано дивився на врятованого, на штрекові сказав, усміхаючись і тискаючи йому руку:

- Ну, здоровлю вас! Хай більш не трапляється такого!
- Не першина! Це дрібниця...

Петро, видно, не звик, щоб йому приділяли так багато уваги, і тепер мав себе ніяково й винувато.

- Ну, поїдемо на-гора... — сказав Гронов. — Ви хочете...
- Найперше напиться води...
- А потім? Я питаю про відпочинок.

Петро пив великими ковтками, поспішав залити спрагу. Гронов чекав і думав:

„Як цей похорон живцем вплинув на його нерви і як він захоче відпочити від цієї okazji?“

Технорукові згадався дім фізичних метод лікування, що з нього шахтксом послав його, Гронового, попередника — інженера, коли той перепрацювався на шахті.

— А потім? — перепитав Петро, віддавши чашку. — А потім до роботи. Бригада ж не закінчила органки, вибій забутило — віде зарубмашині пройти — треба впорядкувати.

І, побачивши здивовання й безмежну пошану в очах цього молодого інженера, Петро усміхнувся до нього, як учитель до дитини, що подала наївне запитання.

Але він помилився. Інженер Гронов знає ціну праці. Сам він замалим не цілу добу проводить у загадовні й під землею. Тепер він лише перебільшив значність цієї події: він вважав, що людина, вставши з свого гробу, повинна неодмінно відпочити і, коли Петро дав йому зрозуміти, що це зовсім не обов'язково, йому згадалися газети, вугільна п'ятирічка за три роки, третій вирішальний, ентузіязм... Ці газетні терміни перед ним сконкретизувалися тепер в його шахті, в шахтарях, що так самовіддано рятували вибій, в Петрові. Він подумав:

— Ааа!.. Це — ентузіязм. Ось він — живий, в плоті своїй... Да. Да...

І Гронов сказав до Петра:

— Да. П'ятирічка не чекає. Ну, glück auf, як кажуть наші німці! — В мене також робота.

Потис руку і швидко пішов штреком до стовбура.

ЧУВАТИЙ КРАСЕНЬ

— Ти чого сів там?! Життя не мило чи п'ятирічку не хочеш кріпити?

— Ха-ха-ха...

— Ги-ги-ги-ги...

— Ххх!-і-і... — чудно видихаючи з себе, сміявся третій шахтар з довгим, як двожовткове яйце, черепом.

Хлопець злякано відстрибнув і поглядом обмацав стелю штрека над тим місцем, де він був сів. Він знайшов собі нове місце під двома надійними розпилами, повісив на одному з них лампочку і збентежено мостився.

Хлопці не відставали. Вони раділи, що є з кого „покачати воду“ на дозвіллі, а незграбний, лясливий і бентежливий Юшка якраз був придатний для цього.

— Ти, браток Юшка, знай, що життя твоє — пшик та й нема, а п'ятирічка не закріплена залишиться. Ти, брат, — стояк. Показав? Ти тільки стояк під п'ятирічкою.

— Ххх!-і-і... — схидно видихнув шахтар з двожовтковою головою.

— Ги-ги-ги-ги...

Ти собі хоч на ремінці повієся, нікому до того нема діла, а п'ятирічку, браток, не забувай! За це не гладять.

— Ги-ги-ги...

— Хо-хо-хо хо...

— Ххх!-і-і...

Рурський шахтар, дебелий косоокий поляк з Познані, Верзбовський за кілька місяців опанував мову Донбасу. І тепер Вілл Гарт, нахилившись до нього, запитав стиха по-німецьки:

— Чого вони регочуть?

Віллі бачив, що сміються з його накидника Юшки, що чубатий красень задає тону, чув окремі знайомі слова — кріплення стояк, п'ятирічка. — але суті не розумів.

— Вони іронізують з п'ятирічки. Отой вродливий, повновидий, що сидить на розпилах найвище, каже, що твій накидник становить собою тільки стояка для п'ятирічки...

— І правдиво каже! Чого ж вони сміються?!

— Але він натякає, що за робітника ніхто не турбується.

— ... Робітник сам за себе повинен турбуватися — господарі нема тепер, — не розумів Віллі.

— Але він наптовхує думати, що робітник — тільки раба п'ятирічки, і вони сміються. Вони ж не розуміють соціалістичної системи, це все молоді шахтарі-селюки. А той красень помічав запальника, я його давно вже бачу на шахті. Він здається, мадеяку освіту. Говорить так, що й не вчепишся до нього й нічого суперечити, сам навіть не сміється, а в тоні — їдь, іронія. Він знає з ким розмовляє, а про нас думає, що не розуміємо.

Сиділи на дереві для кріплення у вентиляційному штрекові поки розійдеться динамітний дим — сьогодні пізно висадити шпури.

Веселий настрій панував у компанії. Століттями вдосконалена лайка насичувала розмови й жарти. Плювали під носом і мріяли про преміяльні чоботи, перебирали адміністрацію.

З-за повороту виник акумулятор, а за хвилину підійшов десятник Віртельман. Він дуже поспішав, на худому рудуватому обличчі була заклопотаність.

Чубатий красень, видно, зважав десятників настроїв, звернувся до нього так само заклопотано з досадою в голосі:

— Погана справа, Віртельман!

— Ой плъоха, плъоха!..

— Шпури чортзна як посвердлили, динаміт поганий, запальники спізнюються. а народ ось чекає, хлопці сидять, як нещездатні... Скрізь розхлябаність!

— В шахта дим. Ви поздно палю. ¹

— Я думаю — газ розійшовся вже й можна починати. — І накидників: — Дюргайте, хлопці! Нічого валандатись, промпіплан треба виконувати... Марш, братва!

¹ Німці знають слово „Палю“, часто чуючи сигнал. В розмовах, при цьому не відмінюють цього слова.

— Да да, ідьом в лава!

Встав тільки Юшка. Інші сипіли і здивовано дивилися на чубатого, що хвилину тому потішав їх жартами. Дивилися як на зрадника. І, як тільки Віртельман побіг, шахтар з двошовковою головою вдався до красеня:

— Тут голова крутиться, а ти — в лаву! Чого ти вислухуєшся перед ним?

— Думаю, мундштук золотий в горлянку вставляють, — відповів чубатий.

Переклавша цю сценку німецькою мовою, Вержбовський поставив перед Віллі Гартом цікаве питання:

— От і виконуй п'ятирічку з таким пролетаріатом! — сказав. Подумав і запитав: — А як ми будуватимемо соціалізм у себе в Німеччині? Га? З такими заводами, з такою технікою, з таким пролетаріатом, як у нас, Німеччина розпівіла б — пось нечуване!

Віллі глянув на Вержбовського й зустрів його мрійливу посмішку.

— Треба набиратися досвіду в Радянському Союзі, — відповів. — Жовтень у Німеччині надходить. А щодо робітництва то не забувай і тутешнього кадрового пролетаріату. Ми ж його бачили й бачимо тепер. Тримає ж він диктатуру, виконує ж він такі грандіозні і трудні завдання. І що важче йому з таким елементом, як оця братія, то більша йому честь.

Віллі подумав і додав:

— Радянський пролетаріат це — величезний колективний господар незмірних багатств. Його вже не можна визначити, як часу, що має тільки свої руки і продає їх. А це ж, — показав пальцем на хлопців, — це ж ті, що не усвідомили ще цієї назви, радянський пролетар... ба, чи й заробили? хоч і користають з становища панівної класи. Їх ще тільки виховують старші товариші.

— Або отакі вродливі хлопці, — зло усміхнувся Вержбовський. Віллі приглядався до бравого гордяцького обличчя. Спецівка — шпекет зсунувся набік, над скронею чуб, очі прижмурені, спокійні, уважні, між вугляними плямами проступає рожева барва здоров'я.

Придивився гостріш — це ж знайоме обличчя! Це зовсім знайоме обличчя! Ось коли він так зводить на переніссі густі й темні брови... Це рівний ніс... Ну ясно, деє уже бачив його! Але де? Звідки воно пам'ятається? Так... Звідки ж воно пам'ятається?

Віллі пильно приглядається, але красень встає, бере лампу й розпила.

— Ну, вам пора лізти в діру, а я пішов на-гора.

Хлопці розбирали лампи...

Особлива підземна типша загусло насичує лаву. Можна подумати, що шахту залишили навіки і буде тиснути земна товща на цілинні шари антрациту, як тиснула вона тисячоліттями, обсиплюється штреки й хідники, зарівнюються стовбури й ніхто не знатиме, що людина підрубувала колись цей донбаський степ.

Тихо.

На землі киплять міста й люди, фабрики й заводи безперервно гуркочуть, і машини навіть ремонтуються на ходу, в роботі.

А тут от тихо.

І зарубмашина лежить важкою брилою. Дорогий могутній заруб лежить, не підрізує шарів вугілля, чекає своєї зміни, щоб відробити зміну й знову лежати. Він, як шахтар і то як ледачий шахтар: відробив свою зміну та й валяється половиною доби.

Віллі Гарт, звично пригинаючись, швидко йде вентиляційним штреком. В руках у нього вибійницькі струменти, на пояску біля коміра висить лампа. Він придивляється в темряву.

Ось горішний вибій лави. Шпуре вже випалено, але дим ще не розсмоктався і зміна не прийшла. Ось і машина... Далежить зарубна машина...

Зупинився, ніби не чекав цього, ніби не лежить вона тут щодня й не заважає працювати.

Сів на машину й обіч поставив лампу. Рука потяглася до кишені — виїняв бльокнота, розгорнув і приліг на корпус заруба, щоб ближче до світла.

Бляск упав на чорні густі й тоненькі точковані лінії. Тут трудно зрозуміти щось. Досвідчений шахтар упізнав би в цьому кресленні шкід пляну Міжнародньої лави, але мабуть і йому не все було б ясно. Навіщо вибій розрізано рисками на три частини? Чому перша вже вибрана, друга вибрана наполовину, а на третій працює зарубмашина? Хіба заруб працює разом з вибійниками? Він повинен стояти в горішньому кутку вибою і чекати своєї зміни. І хіба так ставиться кріплення? Навіщо тут органка, куші?..

Віллі й сам ще тільки намагається зорієнтуватися: ось він виїмає з кишені німецьку газету і проглядає попідкреслювану статтю під заголовком —

Revolutionäre Kartaschoffsystem.

Він проглядає середину, де показано схему застосування системи Карташова в лаві. Всього тексту йому не треба читати: він його вже читав, він і сам розуміє, що система безперервного видобування вугілля всіма змінами має вирвати шахту з прориву.

Віллі так звик уже до думки про безперервну працю в лаві, про безупинну роботу заруба, що він дивується, натикаючись тут на машину. Чого вона тут валяється по дві зміни, коли є можливість примусити її працювати цілу добу, як і всі порядні машини на поверхні?!

Вчора на дозвіллі припасовував схему Карташовки до своєї міжнародної лави, і схема накладається. Мусить накладатися! І накладеться!

Вдався до завгоризонту товариша Сушкіна. Каже:

— Без тебе знаємо. За старою не можемо налагодити, а ти — нову систему! Ти норму вибиваєш?

Віллі зрозумів Сушкіна, бо Сушкін розмовляє з німцями більше на мигах, а тут ще й знайоме слово — „норма“.

— Норму? — перепитав. — Я давать норму.

— Ну й харапо! — добродушно всіхнувся завгоризонту. — Чого ж тобі більше?! — Was?! — розсердився Віллі. — Du bist пролетар? — І далі попросив німця, що вже півтора року працює на Донбасі, члена шахткому Хорвардта, перекласти Сушкіну, що треба більше! Завжди треба більше! і що Сушкін — опортуніст.

Сушкін вислухав з таким виглядом, як людина, що має певний аргумент і думає собі: „Кажі, кажі, а потім скажу я, а ти замовкнеш“.

— Да! — ще раз підкреслив Віллі. — Du bist опортуніст, Geisse!

— Так слухай же, — нахилився Сушкін до Віллі, — є така резолюція: відзначити неможливість переходу на систему Карташова, через малу стійкість покрівлі й потребу щодобової ремонтної зміни для кріплення відкочувального штреку. — І до Хорвардта: — Переклади йому.

— Він прочитав тобі резолюцію про неможливість у нас переходу на Карташовку. Це дурниці. Наша шахта механізована, має, є двадцять три зарубних машини, і вони повинні працювати круглу добу, в нас анархічно розкидаються робочою силою, і їй треба унормувати системою Карташова. Безперервний спосіб кріплення за цією системою усуває перепони, що їх становить стара покрівля... Карташовку ми застосуємо в себе, хоч кому й не поздоровиться від цього. Про останнє поговоримо на партбарах.

— Зрозумів? — побідно вдався Сушкін до Гарт, більш очима, ніж вухами прослухавши переклад. — Є така резолюція.

Але на цьому справа не закінчиться. Це Віллі Гарт знає. Він ще розмовлятиме з бригадами, розповість про те, як перевидають карташовські лави по цілому Донбасу свій плян, тим самим як ця шахта кварталами лежить у прориві... Шахтарі висунуть на шахтком, що вже тиждень відкладає свій пленум, на якому має стояти питання про Карташовку, шахтарі скажуть своє слово адміністрації, змусять подумати й поворушитися.

Від задуми розбудили Віллі Гарта два шахтарі з молотками, плоскоозубцями й обценьками.

— Гут та! — привітався старий, високий, чисто поголений слюсар, присвітивши до обличчя.

— Guten morgen! — поправив Віллі.

— Машина капут... Нада поспотрю, нада сделаю не капут, — казав слюсар, закурюючи й ламаючи свою ріпну мову, щоб вона скидалася на німецьку. — Матка от зарубмащини украсть. Вредітелі...

— Was матка? — намагався зрозуміти Віллі.

Слюсар нагнувся до машини, виразно показував.

— Мутер, понімаеш? Мутер от зарубмащини авек... Укралі.

— Ramsinleute?¹

— Во-во! Вредітелі... Поняв, значить! — повернувся слюсар до підмайстра.

ЗЛАМАНИЙ РИТМ

Годин так близько дев'ятої.

Цю пору Віллі визначає з того, що він уже видав на конвеєр усе випалене вугілля, в двох місцях покріпив небезпечну покрівлю і встиг відбити нижній край своєї постаті на всю глибину заруба.

Віллі Гарт працює сьогодні сам за вибійника й накидника. Юшка не вийшов. Є чутка, що кілька накидників відмовилось вийти на працю поки їм не повернуть затамованих змін. Крадіжку робочих днів у конторі має виявити спеціальна комісія, і комусь доведеться їхати до Луганського на готову квартиру і столування. Віллі знає, як десятник Віртельман шанує працю робітника — не могло бути так, щоб він не позаписував по кілька змін.

Сьогодні Віллі сказав десятникові:

— Я беру сам ту норму, що ми видавали вдвох. Сьогодні шпуре добре випалено.

І Віллі сподівається дати норму.

Думки тільки на працю. Отут клинком — раз! раз! — ого, в'дається! Тепер підібрати штиб..., Проклята грудяка! заважає... А важка! Аби зіперти на пруг риштака, а там підкинув другий бік і — пішла вниз конвеєром.

Це саме той час, коли вся лава прибирає міцного ритму праці, риштаки повні з верхом чачкають певно й важко — несуть униз на штрек понад сто відсотків, вантажені накидниками на прогязі всіх ста п'ятидесяти метрів. Стоячи навколішки, або зігнувшись удвоє, шахтарі вибивають, накидають, кріплять вибій вздовж поміж конвеєром і вугляною стіною. Кожному в примірку шахти видно лише свою лямпочку та лямпочку найближчого сусіди. Людей не видно, але всі відчують один

¹ Ramsinleute — Рамзінлюди.

одного близько себе, чують стукіт обушків, гуркіт обваленого вугілля та зрідка вигук, лайку або кілька слів пісні. Доводити пісню ніколи. Між працею, як води хлюпнув, мугикнув кілька слів і далі. Не виходиш з ритму, що вицахкує конвеєр, не виходиш з єдиного ритму шахти.

П'ятнадцять довгих років — гей! Перепробував усі фахи, навчився відчувати усю шахту з її підземними стежечками, похилами, машинами, гізенками й бункерами. І Віллі Гарт відчуває, як добрий гірничий інженер, усю систему підземного виробництва і легко мати себе за гвинтика цього механізованого велетня, коли м'язи свіжі ще, конвеєр чухає надійно, виходить, порожняк добре подають, електротяги спірно забирають повні вагони — між людьми й машинами постала якась своя трудова договореність: норму треба видати, а ліпше перевидати.

Рвавував наперед себе шмат антрацити, напружився, щоб кинули на риштак, подався всім тілом — раз...

І не кинув, вчасно затримав у руках. В риштаків у вугляному потокові — чиїсь ноги в чоботах. Але далі на світло випливає шахтар. Він повільно посувається з вігіллям донизу. Гартова лямпочка світить йому в обличчя — спокійний, нерухомий він дивиться ніби з докором: як це ти, мовляв, отак мало не прибив людину?! — А Віллі впізнає чубатого парубка з таким знайомим обличчям і спускає грудку на долівку.

Є щось таке у цих підземних зустрічах, що ніби ріднить, ніби пов'язує вас якась далека ваша батьківщина — в шахті всі земляки, бо всі в землі. Може тому й створився в шахтарській життєвій моралі закон: в шахті не б'ються. Але є різні земляки, і цей — дратув Гарта. Якого біса проїжджати на конвеєрі, коли можна швидше спуститися вибоєм і не заважати людям!

Чубатий просувається повз стояки і злазить у вибій.

— Мусиш підписатися на п'ятирічку! — починає він зразу ж сварливо, подаючи аркуш паперу.

Віллі розуміє в чому справа: розуміє — „п'ятилітку“ і навіть — „мусиш“ — воно схоже на його рідне німецьке — „müssen“.

— Мусиш? — питає він і, дивлячись в очі чубатому парубкові, бере з його рук папір. Він підписується й каже: — Я не мусиш, я хочеш. Ти не мусиш так говорити. Ти єст шлехт поттіш рабоччик. Ти єст дурак. Geht weg!¹

Заташений і злий красень сів у риштак, а вибійник став намагаювати згайний час.

Але за дві хвилини під низькою стелею вибою розтяглася густа, майстерно побудована фраза з максимумом емоційних слів.

Віллі прислухався. Йому здалося, що на сусідній постаті вибою зчинилася бійка. Тепер невидний за навалюю вугілля на

¹ Йди геть!

ту фразу відповідав Вержбовський і його відповідь — видно всього тону — варта була слів чубатого парубка.

— Чого він там буянить? — гукнув Віллі німецькою мовою.

— Він хоче зробити з мене ворога п'ятирічки! — відповів Вержбовський. — Я підписуюся на позику, а він каже — яким не хотів підписатися, то без мене вираховували б з мого зарплатку. Ти ж розумієш, він же і з Гробе так розмовляв би... провокатор!

— Ну, і що ж ти йому сказав? — гукнув Віллі, вдаривши досадою обухом по грудці.

— Я його викинув у бутовий штрек, щоб він там з поросями розмовляв, а підписного аркуша відібрав, віддам десятникові.

Віллі Гарта душив сміх. Він радісно бив у вугілля, гук між ударами обухка:

— Браво, Вержбовський! Браво! А він незадоволений? — він каже?

— Він висловлює думку, що я контрреволюціонер.

Гуркіт приглушує їхню розмову. Вони замовкають і знову включаються в ритм праці, що вичахкує конвеєр.

Близько одинадцятій години ризики раптом заскрипили, розтягли останній такт, зідхнули під чорним тягарем і спилилися.

— Качааааай!

— Чого стаааав?

— Щодня отак!... Качааай! Холееера! — пішло лавою згори вниз від постаті до постаті.

У вибої Віллі Гарта саме набралось брил, і їх треба був вивантажити. Сьогодні він дав би свою перевищену норму, — ех, яка досада!

— Що там таке?

Надійшов Віртельман, сів коло Гарта й попросив жувальну тютюну. Він був похмурий, скривлений.

— Де нелад? — запитав Віллі.

— Будь вони прокляті! Хтось через штрек переклав баластний електротяг забувися. Не забирають повних вагонів.

— Ramsinleute?

ТЕХНІЧНА НАРАДА

1. Вавилонська вежа

Єдина об'єднана бригада Міжнародної лави збиралася в загальному гадовні на останню технічну нараду перед початком роботи новою системою Карташова. З завтрашнього дня лава мала перейти на цю систему. Тут були німці у старих фетрових капелюхах, зазначені поляки, казанські татари з плоскуватими обличчями й косо прорізнаними очима, росіяни й українці. Чекаючи наради, сперечалися, жартували і сміялися. Саме закінчилася зміна, приходили темні запылені шахтарі з лямпочками, розсідалися за столами і ослонах, закурювали, жадібно затягалися впер...

сім годин праці у вибої, встрявали в суперечки, розмови й жарти. Кожний намагався розмовляти мовою співбесідника, нещадно ламав її і все ж вони так-сяк розуміли одні одних. Може то було класове розуміння, внутрішня домовленість, але шахтарі гуторіли жваво, і в великій кімнаті стояв той особливий гамір, що буває між людьми різних національностей.

— От стовптворення Вавілонське! — сказав чубатий краєць до гурту шахтарів, що їхні обличчя ще не загубили округлості рис і свіжого загару від села. Вони купчилися біля чубатого, мало розмовляли, а більше слухали й підсміювалися. — Буде Карташовка плакати від такої бригади!

Слова ці не адресувалися до Вержбовського, але він слухав їх, сидячи на столі позаду чубатого парубка.

— Слухай, товаришу! — торкнув він промовця, — Вавілонська вежа єст то венци капіталістична казка. Зрозумів? То проповідь націоналістичного розбрату. А ми мувіми¹ — пролетар'юше шписткіх крайув, лончсе сен² і будуйце своє вежи! О! Зрозумів?

— Ну?

— А тераз попачай сенди³.

І, дивлячись в очі чубатому парубкові, він показав на стіну. Там висіла мапа п'ятилітки, а на ній чорніли кружальця, знадратики й трикутники — маленькі значки великих робіт.

— Тутай сотні наших веж.

2. Телеграма

— Он іде Гарт, хай він скаже. Віллі, — вдався Штольбург до шахтаря, що увійшов з лямпою в руці до кімнати. Обличчя Штольбургове було серйозне, сталеві очі дивилися без сміху. — Слухай, Віллі, тутешні робітники до нас, пролетарів з Руру, у претенсії...

— Що? Що? — з тривогою в голосі запитав Віллі Гарт. — Що трапилось?

— Вони запитують з нас, чому ми не висадили шпурів у Німеччині. До речі, ти був там запальником, тепер тримай відповідь.

Гарт не усміхнувся. Він задумався на одну мить, потім відповів:

— Це правда: ми в Німеччині не висадили шпурів. — Далі голос його зміцнів, підійнявся на вищі ноти: — Але ми добре зарядили шпури і вже як висадимо в повітря, то цей вибух струсить не лише Німеччину...

Віллі помовчав і раптом згадав щось, чудно усміхнувся.

— За три місяці до від'їзду в Донбас я захворів на запалення легенів. В температурі в сорок один ступінь я попросив олівця й паперу і ось яку телеграму виготовував тоді.

¹ Кажемо.

² Пролетарі всіх країн єднайтеся.

³ А тепер подивися сюди.

Він дістав з кишені шахтарської куртки чорного від вугілля кнота, вийняв з-під цератової палятурки запаленого папірця і показав товаришам. Там покривулено, ніби написано дитячою рукою, стояло:

Москва Комінтерн Пала-

ді, ховаючи оригінальну телеграму, Віллі сказав:

— Телеграму я виготовував, але її не наліслали.

Шгольбург уміхнувся і по павзі запевнив:

— Але її ще надішлють.

Шахтарі різними мовами ствердили його слова.

ШУБЕ

Горішнім вентиляційним штреком ближче з вибою до стіни бура шахти, а по роботі хочеться скоротити кожний крок. Шахтарі з Міжнародньої лави „ходять“ цим хідником. Але часто зарікаються йти сюдою вдруге—тут низько, вузько, мокро, а завжди лісогони хаотично накидають стояків і розпилів, поміж них у деяких місцях доводиться повзти вужем на животі, тримаючи в руках засвічену лампку, пилку, обушок і клин. Це не велика приємність. Залишається тільки радіти, що хідничок тимчасовий—тут буде широкий світлий штрек.

Віллі швидко рачкує на трьох „ногах“. Тихо, темно ззаду, спереду. Мляве світло від його лампки тьмяно падає на виступаті стінки з блискучим прошарком вугілля.

Він сам. У спокійному відчутті своєї самотності на штрековій легко пливають і роються думки, полонять розум і забувається все довкола.

Але ось його вириває з царства думок і кидає в зовнішній світ—збоку на стовпчиків сидить якась нерухома постать і уважно дивиться на Віллі. Помітив аж тоді, як потрапив очима в очі і здалося—він чув його думки, здалося,—він підглядає. Віллі був не сам.

Присвітив до обличчя і впізнав чубатого парубка. Впізнавши знову подумав, що десь бачив це замкнене і вродливе обличчя. І придивився... Давно десь бачив.

Чубатий досадливо зажмурився.

— Присвічує всяке хамло! Присвічуй, не присвічуй, нічого не побачиш! Слабо вам!

Знав, що німець не розуміє.

Простяг руку.

— Дай лампу. Моя догасла, а тут без лампи не вижити.

Шахта хоч і не газова, перебуває на газовім режимі, а шахтарі вважають за своє право винаходити якусь середню лінію між законом і власним досвідом, зрідка одгинають зупинити

¹ Сигнал, що його подають перед тим, як мають висадити набій.

в'яну пльомбу і засвічують лампи один у одного. Чубатий
лампу до обличчя і шкрегав зубами по оливу. Віллі добре
видно його, він відпочивав, спершись на лікоть, і приди-
вся.

В шахті трудно впізнати людину, бачивши її колись де-
сь. Там не було темних кругів під очима, вії не були так
явно підведені—це не змивається. — Там він не носив мабуть
плескуватої не по мірі малої ганчірки, що робить його вид
як банькуватим, замість кашкета; а якби чуб його не так скла-
вся набитий пилом, якби на голові в нього було щось інше
впізнав би його тоді?

І Віллі уявляє, ніби пунктиром навколо його голови крила
пелюшпа і заломаний спереду верх... Примірює. Ні це зовсім
не личило б йому.

— Якого дідька приглядається? — огризається красень. —
Твоє клясове чуття не обманює тебе, але тут мене ти не роз-
умієш. Знаходили вдома, виганяли з лісів, та під землею —
тут. Звідси я під вас підкопався.

Він каже це, прийнявши від лиця лампу швидко, ніби про-
стає через небезпеку — а ну ж цей німець зрозуміє... Але він
не зрозуміє! Ні!

— Was brummt er dort? ¹ — сам себе питає Віллі. — Ich weiss
nicht welcher Klasse du gehörst, und was du von den Klassen
magst, aber ich sehe dich durch und durch ².

Парубок уважно прислухається. Він бачить, що німець так
якщо одвертий з ним, як і він з німцем, і хоче вловити зміст
їх незнайомих слів.

Віллі думає:

— Але яке ж ще головне вбрання личить йому? Високий
кашкет з околищами... Ні це не йде. Це схоже на старого ро-
сійського стражника, а він для цього ще молодий.

— Und die Mütze? ³ — вже вголос міркує Віллі, поки парубок
муцується коло другої лампи.

О шапка найбільш личить! І шапка без навушників, рівна,
чорна... і сива. Така як Віллі бачив у селі, коли їздив з това-
ришами у сусідній район подивитися на радянські колективі-
зовані села й розповісти їм про життя німців-селян.

Віллі так жадібно хоче згадати, де бачив цю людину, так
парубок дивиться, що парубок зовсім ясно постає перед ним
у цій шапці — власне, це та мить, що за нею мав упізнати.

— Hallo! ich habe dich doch in diesem Dorfe vor vier Monate
gesehen!... Ahaa! Na so! ⁴

¹ Що він там буркоче.

² Я не знаю, якої ти класи і що ти кажеш про класи, але я тебе наскрізь
бачу.

³ А шапка.

⁴ Го! Так я ж тебе бачив там таки в селі чотири місяці тому!.. Аааа!
Як!

— Не клеїться, — сказав парубок про пльомбу.

В цю мить перед очима в Віллі Гарта пройшла одна давня сценка.

В сельбуді без церемоній просто, по-товариському бідняцька молодь приймала гостей. У великій кімнаті сельбуду розмашисто вигравала гармонія, дрібно, до ноги вигупував бубон, і чорні бриви, червонощокі дівчата витупували з німцями польки й вальси.

За вікнами надворі стояв пізній осінній вечір.

Молодь розходилася з кола по танцеві, як з дверей увійшов ставний з розкішним чубом і гордим обличчям парубок. Він пильним поглядом з-під лоба обвів присутніх, поправив синю високу шапку і пройшов твердим кроком до дівчат, що сміялися в гурті. В тому, як рука його відкинула полу білого кожуха, в кожному рухові його відчувалася владна сила й витримка незалежність.

— Який хороший, здоровий хлопець! — подумав Віллі.

Тимчасом на середину залі вийшов секретар комсомольського осередку й почав промовляти до всіх, зрідка показуючи в бік парубка з чубом. Віллі не розумів. Але ось секретар вдявся до перекладача, що приїхав з німцями, і той вийшов перед людьми.

— Товариші! — звернувся він до німців, — товариш Степаненко каже про цього громадянина, що тільки — оде увійшов. Це куркулів син. Його батько розкладав колектив і тепер сидить у бунді. Це зліквідований і позбавлений права голосу. Товариш Степаненко питає, чи хоче колективська й бідняцька молодь і чи хочуть товариші з Німеччини, щоб цей громадянин гуляв з ними на святі зустрічі.

— Не хочемо!

— Вигнати його!

— Геть куркуля!

Парубок рвучко підвівся і твердим кроком вийшов з залу. Він не показав на обличчі свого настрою, але з того, як рука його збила шапку на брови, було видно, — сьогоднішній вечір багато крові збавить йому. Віллі розумів цього парубка: в сельбуді дівчата, музика й цікаві чужоземні гості, а на селі лежить осінній вечір, мряка, непривітно у ліквідованому господарстві й нема місця йому, випеченому статному парубкові... Як повинно закипіти в ньому на цю бідняцьку молодь, що викликає його з гурту, якого він ще недавно цурався! Так, сьогоднішнього вечора він на все здатний.

Одної маті досить було, щоб ця сценка пройшла перед очима Віллі Гарта. Він пильно дивився на чубатого й цідив крізь зуби.

— Also du hast dich unter tag? Willst also Proletarier werden? Hast eine Wirtschaft verloren, jetzt willst du das ganze Land dafür haben?.. Das ist eine gute Kompensation!¹

¹ Так ти, виходить, під землю сховався? Задумав пролетарем стати? Згубив господарство, а думаєш набути цілу країну? Це добра компенсація.

Парубок пильно вслухався. Далі сказав:

— Якого біса ти шварґотиш?

Він уже засвітив свою лампу і тепер нагвинчував сітку.

— Weissest du, das ich dich erkannt habe, meine Kontrollmarke „на-гора“ würde heute wohl nicht in die Urne kommen?.. So aber werden wir noch sehen!..¹

— Забирай!

Віллі взяв свою лампу, але й не поворухився. Не хотілося гачкувати, і цей парубок чимсь притягав, цікавив. Цікавила саме ця одверта розмова, ці лоскотливі стосунки: два вороги сидять віч-на-віч у штрекові і в'їдливо розмовляють „по душам“ не розуміючи один одного. Віллі знав, — цей ворог виказує йому тут багато цікавого, вслухався, пробував запам'ятати окремі фрази, але звуки чужої мови були йому тупі й беззначні і вилітали з голови, а окремі слова нічого не з'ясовували. То більш, то парубок промовляв до краю швидко.

Віллі сказав:

— Und hast nich du den Balken unter die elektrische auf der Biegung der Strecke gelegt? Und wer hat die Maschine verderben? Wer hat einen Zapfen in den Motor hineingesteckt, weisst du es nicht?.. Warum hast du deine Ohren so zugespitzt? Gedanks, das meine Muskeln gut trainiert und das ich dich schmoren werde, wie eine Wanze, wenn du nur dich auf mich werfen gedenkst... Also sage mir, ob nicht deine Hand in der Kanzlei die Arbeitstage von den Bergarbeitern stiehlt, ist es nicht deine Politik die Unbewusste Werfarbeiter verwirrt? Wer auf jedem Schritte den revolutionären Kartaschoffsystem beschimpft? Wer sich vor den technischen Aufsehern ausdient, in dem er die Arbeiter andrückt?... Willst ein Wirt werden!.. Eine Kompensation erhalten!..²

— Почекай, не бельючи! Ти щось кажеш про Карташова... Так знай... — Він на мить замовк, не насмілюючись казати, глянув у один, у другий бік штреку, вирішив, що нема небезпеки, і повів мову далі тихим, дружнім голосом: — Карташовки ви не заведете, за це я ручуся тобі. Карташовка це — точний механізм, а поки ми є на шахті трибки вилітимуть з механізму. Покищо, на початок Карташовки ми... — він притишив голос, — організуємо смерть у вибої... Ми ненавидимо вашу систему Кар-

¹ А як би ти знав, що я розкусив тебе, мого контрольного нумера „На-гора“ не було б сьогодні у ящику на воротах шахти!.. А то ще побачимо!..

² А чи не ти поклав бальок під електротяг на завороті штреку? А хто привіз зарубмашину? Хто винув шворня в мотор — ти не знаєш? Чого ти так засторожився? Пам'ятай, у мене добре треновані м'язи, і я тебе роздушю, як кашницю, коли тільки ти здумаєш кинути на мене... Так от скажи ти мені, чи не твоя то рука краде в конторі робочі дні в шахтарів, чи не твоя політика збиває з пантелику несвідомих накидників? Хто картає на кожному місці революційну Карташовку?... Хто вислужується перед технічним доглядом, прибираючи до рук робітників. За хазайчика хочеш стати?.. Компенсуєшся?..

ташова... Ми ненавидимо вашу систему господарства, ненавидимо всю цю вашу соціалістичну систему...

— Interessante politische Unterredung!¹ — усміхнувся Біллі, почувши знайомі слова — соціалістична система. — Nun, weiter!²

— Ненавидимо й завжди будемо проти неї. Нам легше шукати аніж вам будувати... Ми хоч і розпорошені, але робота наша йде в одно річище і становить потік, що змиє вас.

Товариський тон збивав німця з пантелику, хоч він і знав, що ворог про Карташовку і про соціалістичну систему мав говорити запекло й люто.

— Володимир Ільїч Ленін, — мовив стиха чубатий парубок далі, — казав: Хто — кого? Будемо ж сподіватися, що ми в нас, а найгірше, це — нам кінець, але й вам велика шкода. Губити нам нічого, ми загубили вже все від тієї соціалістичної системи... Ну, я пішов.

Парубок повернувся, а Біллі сидів нерухомо, здивований і тон, і якась цитата з Леніна, й мова про соціалістичну систему, — все це викликало в нього якийсь сумнів... Але ні! Por! Все ясно!

Покликав, повільно підібрав слова запитання:

— Как дайне фамилия? — Показав пальцем йому в груди.

Парубок насторожився.

— А нащо тобі? Раптом якась весела думка мигнула йому, він усміхнувся: — Шубін. Моє прізвище — Шубін. Запам'ятав?

— Шубін? — перепитав Біллі. А як вогник парубкової лямпа зник за поворотом, він виїняв бльокнота й занотував:

Schubin.

„ЗАЯВА ДО ПОЛІТИКИ“

Вержбовський і Петро Градюк зайшли до одної з робіт у будинку загадовні. Вони гарячо сперечалися про щось, мабуть думали розв'язати спірне питання вкупі з техноруком. В робітні не було нікого, тільки за столом технорука сидів Біллі Гарт.

Градюк підійшов до столу і, вітаючись, міцно поклав долоню Гартові на плече, щоб не відривати його руки від писання.

— Здоров, Біллі!

Вержбовський підійшов ззаду й через плече читав за пером, що писав Гарт. Нарешті він зацікавлено сказав:

— Ого?!

Градюк подивився на рядки готичного скоропису і вдивився до Вержбовського:

¹ Цікава політична розмова.

² Ну, ну! Далі!

— А мені тут темно. Я в цьому частоколі ні бе, ні ме, ні кукуріку. Що він там шкрябав?

— Ого!?!—в серйозній задумі повторив Вержбовський. І до Градюка: — Он пише до політбюра¹ немецкой ячейкі заявленіє за Шубіна.

— Що? На кого?!

— На Шубіна. Ти знаш Шубіна?... То єст шкоднік.

— Якого Шубіна?! Хіба ви вірите в Шубіна?!

— Як вірити?! Гарт піше, цо в шахте єст Шубін... З кукуріку... Цо он шкоднік.—Градюк реготав, вимовляючи крізь сміх:

— Хо-хо-хо!.. Чулаки хлопці! Хо-хо-хо... Заяву до Політбюра на Шубіна! оце втяли! Та ти знаєш, хто такий Шубін? Це ж дух шахти! Ну вроді, як у лісі—лісовик, у воді—водяник. Отак у шахті Шубін. Алеж ми в нього не віримо!..

Тепер Вержбовський перекладав Гартові, Віллі уважно слухав.

— Ну-у-у-у?! — протяг він здивовано й запитливо до Градюка.

— Да-да! Це пушка! це тебе на бога взяли...

Вержбовський знову перечитував факти, що подавав Віллі про Шубіна до „політбюра“, і знову його довге худе обличчя стало серйозне.

— А то єст интересна справа. От слухай, товажищу!..

розповів Градюкові історію Гартових зустрічей з Шубіном.

— А-га... А-га... так... так... — повторював Градюк, слухаючи Вержбовського. — Так це таки справжній живий Шубін. Ну нас він на пушку не візьме! Це помічник запальника? З М жнародньої лави? Харапо.

Шахтар рішуче покрутив корбу шахтного провінціального телефона і здійняв трубку.

1. VIII-31.
Дибас — Київ.

ПАВЛО КОНОНЕНКО
ПЕРЕМОГА

з маневрів

■

Вийшли із-за лісу —

мокрі й заморені, —

З самого ранку полоще дощ...

Стерні,

зопрілі при самому корені,

Лягають

підопшвами

вздвж.

¹ Так німці називають партбюро.

Землі наліпилося до ніг
по два пуди, —
Котиться піт на холодне чоло,
Втома засіла у кожен суглоб,
Та битись завзято будем.
Востаннє натиснемо,
Вдарим востаннє.
Команда, як вибух,
коротка й міцна:
— За мною вперед.
І ніхто не відстане, —
Мета в нас одна.

Хай ворог лютує
десь там на задвірках,
Ми волю викоуєм
з криці й заліз.
Сьогодні ми вийшли на перевірку,
До боротьби за соціалізм.
Ніщо нас не спинить,
Ні дощ, ані втома, —
Рушниця притиснута
міцно в руці.
Бо кожен із нас —
Червоних бійців
Знає свій напрямок,
Знає ціль
Й завдання своє усвідомив.

Вночі форсували ріку, —
На світанку —
Кинули гасло і в наступ пішли.
Поле міноване
по фронту і вглиб —
Пройшли панцеровані танки.
Вперед,
Переможно розвинули наступ.
Танула ніч і ясніло світання,
Та несподівано ворог для нас
Тут
Кинувсь в атаку востаннє.
Кинувсь і вдарив у ліве крило,
В ліве крило,
що більше вразливе,
Бо ліворуч сусіда
у нас не було,
А місцевість на зле
вередлива.

І знову ми зморені
Йдемо в контрудар,
Грудьми затуляти прорив.
Несемо потужний
Як слова дар,
У грудях юнацький порив.
А дощ безугавно все лив і лив,
І тіло здавалось важке і вологе,
Зломивши назадництво —
Дух його злий, —
Замкнули ми ворога
В коло облоги.

Идем в контрудар,

Грудьми затуляти прорив.

Несемо потушний

Як слова дар,

У грудях юнацький порив.

А дощ безугавно все лив і лив,

І тіло здавалось важке і вологе,

Зломивши назадництво —

Дух його злий, —

Замкнули ми ворога

В коло облоги.

IV

по виході з бою.

Командувач визначив:

— Ми растем,

Ми йдемо нарівні

І в ногу з добою,

Взявши ударный темп.

Ми в полі дістали належний гарт,

Нас не здолала втома.

Ми в перших шерехах

ударних бригад

Виступим

як комунізму авангард

І коли треба, —

ВМРЕМ

свідомо.

Поки перед нами

вільні дороги, —

Немає завади.

Ніхто нам не застує, —

Готуймось до останньої перемоги.

До останнього

на капіталізм

наступу.

В. ЧИГИРИН

Оповідання

У цій накурений кімнаті сиділо четверо. Завідувач сектора соцперебудови села міської газети Біня Заввер, маленький хлопчисько, верткий, як регулятор на двигуні, сидів за великим столом, і, як завжди, потопавши у великій кріслі, марно намагався дістати ногами долівку.

Завідувач сектора соцперебудови села міської газети Біня Завер, маленький хлопчисько, верткий, як регулятор на двигуні, сидів за великим столом, і, як завжди, потопаючи у великому кріслі, марно намагався дістати ногами долівку.

Маленький зріст був вузьким місцем у Біні Ванвера, і мав бути через те в куточках його світлокарих очей ховалася негідність, а блискучі чоловічки сторожко бігали.

Над самим вухом завідувача гукав у телефон секретар сектора Хтанась Сладун, високий худорлявий парубок уже першої молодости, з темним довгастим лицем. Він прийняв від приміських сіл телефонограми й звідомлення про переосінню сівби, і ось, уже третю годину, щохвилини вигукує:

— Слыхайте, Краснопілля... Слыхайте, — („у“ переходило Сладуновій вимові в „о“) — як там у вас із лущінням?..

Ця робота йому очевидно досить таки набридла, бо Сладун не виявляв жадної ініціативи, і всі його запитання до різних сіл були точною копією попередніх. А коли Сладун говорив, його добрі спокійні очі блукали десь інде, далеко геть за стінами цієї кімнати й редакції.

Третій у кімнаті був я — редактор літературно-художнього журналу, що носить трохи ліричну назву одної з небесних планет.

Мій стіл стоїть аж коло вхідних дверей, поодаль від столу сільськогосподарського сектора. Стоїть він весь сповнений уваги до власної повноти усіх шухляд віршами й іншою літературно-художньою стравою, на краю кімнати, через те, що до нього не пустили.

Коли витягли його з окремої затишної кімнати, щоб поставити туди стіл з нового дубового дерева для заступника редактора газети, він кілька днів стояв у коридорі, міцно притиснутий до стіни, бо я, його єдиний господар, був у кімнаті пусті.

І тільки тоді, коли я повернувся із „мандрівки навколо столу за полтинник“, мій старий стіл, свідок семи років видавництва журналу з такою небесною назвою, потрапив у приїми до занедбанішого в нашій газеті сектора, — сектора соцперебудови села.

Проте, завсектора Біня Ванвер не зрозумів тієї честі, що йому із столом його кімнати робимо, і заявив категорично й одверто, хоч і тонким голосом:

— На пару днів розташовуйтеся, он там, коло дверей... І з вами робить? Але тільки на пару днів. Не більше! Я не хочу, щоб і в мене ваші поети гальоші вкрали...

Так і залишилися ми в ролі тимчасових непростених гостей у секторі, проте, тільки цьому ми зобов'язані оповіданням про це годі, — четвертий же присутній у кімнаті, чорнявий, худосадкувато-дебелий парубчак, сидів коло стола завсектора і щось розповідав Біні Ванверу, часто згадуючи колгосп, сільськогосподарські й інші терміни нового села.

Оце й є головний герой нашого оповідання, що почнеться справжньому тільки тоді, коли в кімнату увійде п'ята людина, редакційний фотограф Мура Шерман.

Інший письменник на цьому місці, доки прийде Мура, обов'язково почав би описувати наші розмови один з одним, хоч ми здебільша мовчали, змалював би нашу кімнату повну „духотного“ диму, та її стіни й так добре замальовані відбитками висушеного атраменту на виправлених Сладуном сількорівських дописах, неодмінно згадав би оригінальний монтаж над головою Біні Ванвера, де наліплено фотографію старця з торбою й написом: „Сектор соцперебудови старцям не подає“, а трохи нижче: „Курить тільки свої цигарки“, помітив би й лушпиння та кісточки від свіжо зарізаного кавуна на вікні, — проте ми цього не робимо й починаємо прямо з того моменту, коли в кімнату увиходить Шерман.

Мурка, як завжди, не увійшов, а влетів у кімнату, матляючи лапами шкіряного пальта. Через плече у нього, теж як завжди, виснув і бовтався фотоапарат, а в руках Мурка тримав паки готових фото, що їх приніс здавати в сектор соцперебудови села.

— Здрастуйте,—кинув Мурка присутнім, тільки переступив поріг, і за звичкою з усього кепкувати, загіготів:

— Ги-ги-ги. Ну як у вас тут? Як впливає на сільське господарство присутність у секторі літератури й мистецтва.

— Та ще гальош не покращили, — жартівливо посміхаючись, відповів тоненьким голосом Ванвер, — але ми йому оголосили блокаду. Як тільки дзвонять в журнал, говоримо дзвонить 1-33. А ти ж знаєш, що це номер загального відділу!..

— Ха-ха-ха,—залився Шерман і раптом, помітивши чернявого парубчка, вигукнув:

— А! Здоров! здоров, як тебе!?, — простіг він руку селякові.

Той нерішуче повіз чорними цяточками очей і розгублено блиснув широкими білими зубами з щербинкою посередині. Але руку подав.

— Здоров?.. А звідки ти мене знаєш?

— Ти що,—забув уже. А я не забув. Згадай, як я тебе для листівки фотографував. Тоді як ти утік з Донбасу. Пам'ятаєш? А вже кого раз фотографував, того ніколи не забуду.

Чорнявий хлопчак згадав:

— Ага-а! Пам'ятаю, пам'ятаю. Як же, ще він хотів мене обдурити.

— Понімаєш,—звернувся він до Ванвера,—понімаєш, приходять вони вдвох, опей і ще один, мордатий такий парень...

— Сашка Ковальчук,—підказав Мурка.

— Може й він. Так проходять вони до мене й питають: — Ти, — говорять-керівник, чи член драмгуртка? Давай ми тебе фотографуємо. А я одразу й догадався. що це ж мабуть за Донбас. Але став і зник... А за тиждень у село прийшли листівки з моїм портретом і підписом: „дезертир із Донбасу Федір Шмалько.“

Я запитав із свого кутка:

- Ну, й добре ти вийшов на карточці?
- А добре. Харашо! Там такий герой, що хоч куди!
- Ти мабуть, усі листівки забрав?
- Та на. Тільки вісім! Залишив на пам'ять портрета.
- А як ж підпис?
- А я пообрізував та й усе.
- Так кажеш, портрет хороший, — не відставав заохоче-

Мурка. Але Ванвер його перебив.

- Кинь задаваться. Показуй, що ти там приніс!

Шмалько пересів до Сладунового стола. Секретар сектор довго був із виізною редакцією в тому селі, де жив Шмалько й добре з ним зазнайомився. Через це той, буваючи в місто, завжди одвідував газету. Приносив дописи й інші матеріали брав завдання на нові.

Ось і зараз Шмалько допитується у Сладуна, про щоб йому написати до газети.

Сладун думав. Роздумливо й протяжно говорить;

- Напиши про СОЗ „Барвінок“, як він проводить осесівбу...

— Та я ж приніс сьогодні; — заперечив Шмалько, — що забув уже?

- Ну так напиши, як у вашому селі справа з хлібозаготівлями.

— Ще ж того дописа про хлібозаготівлі не видрукували!

Сладун понуро чеше потилицю. Не знає, щоб його вигадати. Раптом просвітлив:

- Знаєш що, — звернувся до Шмалька, — ти напиши щось дожествене таке, до журналу...

— До журналу? — здивувався парубчак. — До журналу?

- Да, да! Чого ти? Напиши щось до журналу, оповідає або нарисок. Он він тобі скаже, що саме треба написати!

І Сладун з полегкістю показав на мій стіл.

Шмалько нерішуче підійшов. Запитав.

- Так оце ви редактор журналу?

— Я...

— Гм! — парубчак недовіжливо на мене глянув. Очевидно, нього було зовсім інакше уявлення про редактора журналу.

- Ну про що ж вам написати?

Тепер почав думати я. Яке ж йому завдання дати? Проте він зможе написати? Та зненацька в мене мигнула думка. Нехай напише! Це ж буде цікаво!

І я звернувся до Шмалька з пропозицією:

- Напиши, як ти утік з Донбасу!

— ?

Парубок дивився на мене недовіжливо, настороженими очима. Чи я глузую, чи справді?

- Так, так! Напиши про те, чого дезертував із шахти!

— Справді про це написати?

— Ну от, не віриш! Говорю ж тобі, що справді... Ну от скажи, чого ти втік з Донбасу?

— Та чого ж... Причини були! Як у мене мати стара... Ледве ходить...

— Мати. А чи не було в тебе матері літ так під вісімнадцять?

Шмалько посміхнувся, очевидно щось згадуючи, й ледве помітно почервонів.

Я набрав серйозного вигляду й запропонував:

— Сідай, ось тут, на стільці й розповідай усе по порядку. Як ти жив на селі, як мобілізували, виряджали, й так далі, про все розповідай, чому і як ти втік. Ти говори, а я казатиму, як і що треба і чого не треба писати. Ну починай. Що ти робив на селі?

— Та що. У колгоспі робив... Був завсельбудом.

— Ну, був завсельбудом. Потім що?

— Потім, на бюрі райкому постановили, щоб мене мобілізувати на роботу в шахту...

— Одного тебе?

— Ні, чого одного? Не одного! Чоловік шістдесят з нашого району. А з нашого села тільки двох. Мене та ковалевого Андрія Зінченка. А то ще раніше із нашого села послали 14 чоловіка...

— Ну, от так усе докладно й напишеш. Давай далі. Розповідай, як вас виряджали.

— Ну як виряджали. Викликали нас-мене й Андрія,—в райком, секретар і говорить, що такого то числа о 6 годині вечора, щоб ми були на вокзалі в місті. Їдете, мовляв на роботу в Донбас. Ну, Андрій говорить — „ладно, як на Донбас так на Донбас“,—а я ні, кажу, у мене мати хвора, каліка. Не можу я йти...

Та секретар не послухав. Ідь, — говорить, — і ніяких розмов...

— Ну?

— Ну, коли настало призначене число, прийшли ми увечері на вокзал у місто.

— Намалюй, який із себе вокзал.

— Ну, який! Хіба ви не знаєте? Великий довгий будинок. Кам'яний. На покрівлі, по краях дві бані, як у церкві, тільки без хрестів і менші. У будинку багато дверей. Над найбільшими, — такими, що в них можна возом повернутись — годинник. Великий годинник, більший за решето. Стрілки на ньому довгі, пересуваються видно... А на вокзалі — людей! Аж голова мертом пішла. Той лежить на долівці — спить, той сидить на лавці, чи на своєму вузлі, накурено, душно й скрізь черги і черги до кас...

— Ну, про вокзал досить. Коли писатимеш, не затягуй описи, мені в тебе не дуже виходять. Давай далі!

— Прийшли ми ото з Андрієм на вокзал. Питаємо носія

— У які двері на Донбас їхать?

Він радо показав:

— А! — каже. — комсомолісти, которі на Донбас мобілізовані. Дуйте он у той вихід, там на третій путі, як раз і ваші...

— Поганяйте та побільше вугілля шліть, — ласкаво вигукнув він нам услід.

— Добре, — відповів Андрій, і ми вийшли на перон.

На третій колії знайшли свої вагони. Посідали, повмощувалися. Далі Андрій одразу ж ліг на вищу полицю спати, а сів коло вікна й почав зирити на перон. Я чогось власне, не я чекав, а десь там, усередині в мене, несподівано щось ворухилось, чогось сподівалось.

На пероні, як у вокзалі, теж повно людей. Усі стурбовані, метушливі. Бігають по перону, питають щось один в одного. І кожен кудись поспішає. Навіть ті, що й не нікуди, тільки виряджають когось, і ті заражені загальною вокзальною лихоманкою. Теж поспішають...

— Сидиш ти коло вікна й чогось чекаєш. Цікаво, чого продовжую подавати наводящі запитання.

— А хто його знає. Чекаю та й годі. Коли дивлюсь, із залу вибігла Катря...

— Ага, молодець. А хто ця Катря?

— Катря? Ну, це... Дівчина одна. Із нашого села та пішла місто служити. Спочатку за домробітницю була, в якогось нера чи що, а далі потрапила на роботу в ідальню. За вальніцю. А цю Катрю та я ще в селі добре знав... Гуляв неї ходив. Ну, вроді любилися ми з нею. А коли вона пішла в город, стали листуватись...

— Так то так, а як вона на вокзал потрапила? Це вмотивувати...

— Та прийшла ж мене виряджати. Я написав їй листа тоді то й тоді їду, приходить, мовляв, виряджать. Ну, вона прийшла. Дивлюсь у вікно, аж ходить, позирає на вагони. Я вийшов і покликав...

— А вона ж як, красива?

— Ой і не говори. Красавиця! Ще як у селі в нас жінки не така була. А в городі поправила, нарядилася, прямо хоч куди, і не підходить!

— Е ні, ти, голубчику, намалюй, яка вона з себе. Скажати красива. А чим красива?

— Ну, чим красива? Уся красива! Ноги красиві. Довгі такі, коло кісточок тонкі, а потім товщають і товщають. Литках товсті й дебели, а до колін знову тоншають.

— Далі. Тільки, коли писатимеш, не з ніг починай описувати.

— Гаразд. Почну з лица. Лице колись засмагле було, з

а тепер біле-біле, одсиріло в їдальні, а на щоках рум'янці. Ледь, ледь рожевіють, ніжно так. А губи червоні, ніби із сургучу відліплені.

— А брови?

— Брови чорні, чорні. Й тонкі. Серпами такими над очима висли.

— Нащо? серпів непогано сказано. А очі ж які?

— Очі чорняві...

— Тобто як, чорняві?

— Ну як тобі сказати... очі карі. Да, карі!

— Погано. Карі не годиться! Заяложено страшно. Кажі, очі шльору стиглої сливи...

— Во-во! Стиглої сливи! Правильно! Тільки обтертої, — зра-
дз Шмалюк й продовжував:

— Сама струнка така, ставна й не худа, як городські пачата. Узав я її за руку, а вона підвела на мене свої довгі
і питає таким гарним голосом:

— Ну що, їдеш, Федю?

— Іду, — говорю, — іду, Катруся...

Самому важко зробилося, сумно. А вона подбадьорює:

— Ідь, Федю, працюй. Тільки мене не забувай. На тобі ось
й значок, на згадку про мене!

І вона почепила мені свій старий ще із села кімівській значок...

— Так вона й комсомолка? — здивувався я.

— А як же! Звісно, комсомолка. Ще в селі у нас поступила
Тільки дуже вже погано їй жилося із матір'ю. Голі були, як
бун. Через те й служить пішла... Да, Так от, тільки почепила
мені ото значок, як поїзд почав чмихати. Потис тоді я Каті
руку, вскочив у вагон і припав до вікна, а вона довго ще сто-
на пероні й махала вслід вагонам білим носовиком...

Шмалюк замислився. Його чорні антрацитові очі замріяно
гуляли десь, поверх моєї голови.

По хвилі парубок глибоко відхнув, ніби згадуючи щось
ке, неприємне й, струснувши смоляним, із хвилястими
рутами, чубом, казав далі:

— У дорозі було весело. Хтось рипіжив на гармошці „Сер-
дуку“, під акомпаньямент дужих горлянок, десь вигравали на
бінці тужливі українські мелодії, а із суміжного вагона
гули звуки „Марша юнаків“.

Минула в дорозі й моя туга, навіть навпаки, згадавши
своє парубоцтво, а воно таки веселе було, я вхитрився
галенькій площі, між двома полицями вагона, станцювати
гребінку „Гопака“.

Загалі, всі почували себе якось чудно й весело. Тільки один
рій Зінченко лежав на верхній полиці й увесь час або
з, або читав „Порадник молодого гірника“...

— Да? Андрій Зінченко? Це ж хто? Коваль, про якого ти
затку згадував?

— Та він самий. Він вообщє у нас якийсь чудаєк був... Я зацікавився.

— Розкажи про цього чудаєка більше.

Шмалько стиснув плечима:

— Для чого це в моєму оповіданні? Я ж про себе мушу писати.

— Нічого, нічого. Ти розкажи, мені просто про нього істотно знати. Розповідай, який Зінченко із себе?

— Ну, гаразд, — протяг Шмалько й якось неохоче почав говорити.

— Розповім. Із себе який? Високий такий, худорлявий. Його у нас у селі чухонею дражнили. Було як іде селом, завжди в юнгштурмі, ноги тонкі, руки довгі, сутулуватий і рижий, аж люди оглядаються. А вже рижий був! Чуб — як добре ком натертий мідяк! Брови — рудою глиною наведено, ніс...

— Ну добре, добре. Досить. Щось ти його дуже погано намалював. А хто його батько?

— Батько його коваль.

— Коваль? У колгоспі?

— Та ні. Був ковалем. Тепер у нього батька немає...

— Немає? Помер, чи що? Та розповідай толком!

— Помер. Власне, не помер, а вбили. Зарубали...

Чоловічки Шмалькових очей чомусь ніяково забігали. Він оглянувся на Сладуна й, помітивши, що той, заглибившись у сількорівські дописи, його не слухає, продовжував:

— Андрійв батько був голова колгоспу. Старий незаможник, партизан і більшовик. Так от, як були весною торік заколот його і зарубали селяни...

— Селяни?

— Куркулі, — поправився Шмалько. — Коваль виїхав із колгоспом сіяти, а куркулі та несвідомі не давали. Ну от, як жінка й рубонула із усієї сили сапою в ковалеву голову...

— Що ж то за жінка?

— Та там одна... Засудили її...

— Ну, а Андрій де працював?

— У колгоспі, де ж! То в кузні, то на степу. А в осередині був за виробничу нараду. Він усе з стариками було діяв час. А потім його, як і мене, мобілізували на Донбас.

— Ну гаразд. Давай далі. Більше в дорозі з вами нічого трапилось?

— Нічого. Правда, на Синельникові ще заліз був у вагон до нас один вурка, так ми його вигнали...

— Це нецікаво. Давай краще, як приїхали.

— О ми приїхали з фасоном! Тільки замигали повз вагона закурені будиночки виселка, копри та терикони, як деє там перед паротягом духова оркестра гримнула як його...

— Інтернаціонал?

— Та не... Оте, що грають, коли роздають премії!

— Ага, туш!

— Во-во, туш! Грали його доки будинки й краввид перестав сунутись повз нас.

— А ти, брат, увійшов у письменницьку роль. Вже в тебе поїзд сунеться, а повз поїзд краввиди мигають. Молодець, так і пиши!

Шмалько задоволено посміхнувся.

— А коли ми сипнули із вагонів, гримнув „Інтернаціонал“ і полетіли вигуки:

— Хай живе бойове комсомольське поповнення ударних шахтарських лав!

— Привіт новим шахтарям Донбасу!

— Міцна змичка робітників і селян — запорука виконання гатирічки за чотири роки!

Це вигукували комсомольці та робітники шахт, що стрункими лавами прийшли нас вітати.

Ми з Андрієм вилізли із вагона й, гицаючи „сидорами“ на печі, рушили через колії до гурту, де вже обнімалися і вивалили один одному руки майбутні та теперішні шахтарі й вже говорив вітальну промову зав. шахти. Коли, дивлюсь навпроти рушив до нас Матвій Федорів, що в нашому вагоні сидів за старшого був. Звернувся до Андрія:

— Тобі, Зінченку, треба виступити з відповіддю шахтарям на нашого ешелюну!

Андрій злякано озирнувся навкруги; а я посміхнувся. Я згадав, що виступати на зборах, та ще на великих, було для Андрія вузьке місце. Отак, говорить із людьми, особливо з досвідченими дядьками, він міг, а щоб десь на сході, чи на мітингу — зведи бог!

Але я серйозно підтримав Федорова.

— Конешно, — говорю — надо, Андрюшо, виступить! Нельзя ж, щоб без солідарности...

Зінченко зрадів:

— Правильно! От ти й виступи! А я й забув, — звернувся до Федорова, — та Шмалько ж у нас перший оратор в районі. Було як виступить на райконференції, так куди там, на представників окружкому до нього далеко...

Федорів чомусь недовіриливо на мене глянув, а по хвилині сказав:

— Ну гаразд. Шмаль, Шмальку, тільки гляди не забрешиш!

Я Федорову нічого не відповів, тільки глянув на нього важливо, стиснувши своє ліве чорне око...

Шмалько явно увійшов у роль розповідача. Було помітно, він намагається стилізувати свою розповідь під книжку. Тепер мені не доводилося навіть подавати запитань. Лише тоді, коли Шмалько робив павзу, я говорив запитливе „а?“, щоб прискорити розповідь. Так і на цьому місці я сказав:

— Ну?

— Ну, я, конешно, тоїсь, по — українському — звісно, виступив. Тільки оголосили, що від ешелону прибулих для роботи в шахті комсомольців-колгоспників слово має Шмалько, я, лопотіння долонь, виліз на трибуну й почав говорити...

— І добре говорив?

— Харашо! Крoме шуток харашо! Я вооbще не погано вoрю, а там таку річу сказанув, що всі аж за голову схопилися.

— Товарищі, говорю, стране вугілля нада? Нада. Ну от комсомольці, як которі передові на селі й прийшли разом з вами, в темних шахтах сирих, боротися за чорную нашу валежину тоїсть вугілля, і як нам, — говорю, — товариші, важко не бути, нехай їстимемо пусть даже оселедці без води, а шахту, як ви тепер вона нам рідна, не покинемо...

На цьому місці мою промову перервала буря оплесків і вітальних вигуків. Ну, а коли я, трохи переждавши, на закінчення вигукнув, що нехай живе шахтаріят і Карл Маркс, вони не дали більше говорити і схопивши підкинули уверх. Качало. Це в моїй особі шахтарі вітали свою зміну.

— Гаразд. Про зустріч розповів не погано. Досить! Говоріть, як пішли на роботу, і як ти дезертував.

Шмалько образився:

— Що значить дезертував? Я не дезертував! Я взяв перерву.

— І не повернувся?

— І не повернувся, потому що...

— Добре, добре! Розповіси далі. Тепер давай по порядку. Після зустрічі куди вас повели?

Шмалько незадоволено похнюпився:

— Повели в казарми. Казарми нові, світлі. Кожному ліжко. На початку нам навіть дуже сподобалося. А вранці повели в склад, видали спецодяг, дали бригадира, й ми рушили. Прийшли туди, де спускатись у шахту, й поставали в кліть. Тільки стали, як щось задзвонило, загуло, і від наших ніг почало ставати долівка. Було дуже вогко й страшно, коли спускались, а коли спустились, ще гірше стало. Поперше ходять дуже обережно, зігнувшись, увібравши голову в плечі. А потім зазівався, виструнчитися, от і стукнешся головою об чортяку. А то ще вагонеткою може ударити. Вже першого дня як ми спустилися, говорять, що десь когось забило...

— І що ви в шахті робили?

— Та що ж, вугіль довбали! У забой. Ну вроді забойними були. Проробили ми отак 6 годин і вилізли „на гору“ побиті. Руки ніби хто повивертав, в'язи болять, буцім би в них висла ціла тонна вугілля, попереки низ. Ледве добралися до казарні, як Андрій упав на ліжку й заснув. Навіть ввечеряв. Ну, а я ще геройствував. Пішов гулять по виселкам роздумувать, як бути далі.

— Що ж ти роздумував?
— Та що! Що погано в шахті робить! Тоїсь, що дома мати стара, хвора, а хазяйство нікому доглядати... А тут у шахті змай собі в'язи...

— А на другий день?
— А на другий день те, що й на перший. Знову шахта, за-
й. Тільки на третій день я пішов до завідувача й попросився
з коногоні. Кликав і Андрія, та той дурило не схотів. Каже-
привикатиму в забої, тут я потрібніший. Ну, думаю, звикай, а
я пішов другого дня працювати за коногона... Там трохи
легше, але однаково важче, як у нас... На селі. Ну ось...

Шмалько замовк, щось роздумуючи. Очевидно, у своїй розпо-
віді він підходив до якогось неприємного пункту.

— Ну ось... Ну ось ти й утік, — підказав я.
— Та не... Не втік. Я пішов до райкому й попросив, щоб
мене перевели по стану здоров'я на якусь іншу роботу. В це-
робкооп, абе що...

— І перевели? — здивувався я.
— Н-не... У тому й справа, що не перевели. Кажуть, при-
еси довідку від лікаря й не симулуй... А лікар, сука, довідки
не дав. Тоді...

— Тоді ти утік!
— Та не. Ну й прив'язався! Не втік, говорю ж тобі, що не
втік! Узяв на тиждень звільнення для устрою сімейних дел
поїхав у село...

— І не вернувся?
Шмалько розгнівано блимнув на мене. Нервово вигукнув:

— І не вернувся! А як у мене мати каліка!..

— А Зінченко ж де? Теж утік?

— Не... Він там... У забої...

Тоді я запитав тихо й лукаво:

— А якби...

— Якби що?

— А якби тебе в цербкооп були влаштували?

Шмалько мовчав.

Тоді я запитав знову:

— Ну, а з комсомолом же як?

— Викинули, — похмуро відповів Шмалько. — Викинули, а
пер відновили. Да, відновили, — сердито глянув він на мене. —
Хора от і відновили...

Я неймовірно глянув йому у вічі. Їхні чорні чоловічки не-
сміливо бігали...

По хвилі я згадав іще одне. Запитав.

— А як же та, як її... Ну, дівчина!..

— Катря?

— Так, Катря. Що ж вона, коли ти втік?

— Катря дура! От! — одрізав Шмалько й підвівся, цим за-
вершивши, що він розповідати більше не буде.

— Писати теж не буду, — буркнув він і розгнівано вийшов із кімнати.

На великому редакційному календарі день за днем одірвали чотири аркушки. За ці 4 дні я записав нашу розмову з Шмальком і приніс оповідання в редакцію. Мені хотілося прочитати його Біні Ванверу й Сладунові, як учасникам твору, до того вони можуть допомогти мені його закінчити. Адже вони більше стикаються з Шмальком, отже й знають напевне про нього деякі подробиці...

І я не помилився.

Як тільки закінчив читати оповідання, Сладун і Ванвер заявили, що в них є додатки й пояснення. Перший звернувся до мене Сладун із своїм звичайним „слохай“.

— Слохай, Чигирине, — промовив він. — Там ти записав Шмальковій розповіді про те, як якась жінка забила голову колгоспу, Зінченкового батька. Так от допиши, що жінка та рідна Шмалькова тітка, дружина чималого куркуля з нашого села. Засудили її. Це перше.

Я страшенно зрадів такому додаткові. Це ж цікавий детал до того ж він закінчує певну сюжетну лінію. Я із захопленням вигукнув:

— Прекрасно, Сладунчику! Прекрасно! А що ж друге?

Сладунін, захочений моїм вигуком, продовжував:

— А друге про Катрю.

— З приводу Катрі? — аж підскаочив я. — Прекрасно в квадрат Катря — це у мене найнезакінченіше місце. А ну говори, ти про неї знаєш?

— Це справді цікаво. Тут, як у книжці дійсно... Коли Шмалько утік із Донбасу й приїхав у село, я там якраз був із виїздом у редакцію. Тоді ж у село у відпустку прибула й Катря. Одного вечора заходжу я в сельбуд, аж там комсомольські збори. Я сів послухати. Мова якраз йшла про Шмалька, про те, що він утік із Донбасу. На сцені сельбуду за столом президент зборів секретар осередку. Він спочатку зачитав папірець, а потім шахтний осередок сповіщав про ганебний вчинок Шмалька, розповів, якими причинами мотивує своє дезертирство. Шмалько й поставив питання на обговорення зборів.

Не встиг секретар закінчити, як дзвінячий дівочий голос просив слово, і на сцену вискочила Катря.

Я глянув на Шмалька. Він знітився і збентежено сидів на задній лавці обіч мене і аж здригнувся, побачивши Катрю на сцені. А вона на весь голос звернулася до нього:

— Федоре Шмалько! Іди сюди на сцену!

Шмалько підвівся й розгублено глянув навкруги. Він не розумів, чого це йому треба йти на сцену, коли він може поводити з місця? Не розуміли цього й збори.

— Іди, я тобі говорю, — ще різкіше, нервово вигукнула Катря. — Іди! Товаришу голову, накажи йому вийти на сцену!

— Ну іди ж, іди! Що вона тебе з'їсть чи що? — звернувся до Шмалька й голова.

Збентежений Шмалько, ховаючи очі від зневажливих поглядів комсомольців і молоді, що зібралися в сельбуді, швидко рушив між рядами лав на сцену. Як тільки вийшов, до нього рвучко кинулась Катря. Пошарудівши коло кишені парубкового френчу, вона намацала там старий КІМ'івський значок.

Далі гнівно глянула на Шмалька й надривно вигукнула:

— Сволоч ти, а не комсомолец! Дезертирів нам не потрібно!

З цими словами вона рвонула значок, і він, відзенькуючи підлогу, покотився по долівці.

Вигуки „правильно“ й буряні оплески покотились понад низькою сельбудівською стелею, а Шмалько, розгублено, увесь причавлений несподіванкою, все ще стояв на сцені...

— Ну, — закінчив Сладун, — більше питання про Шмалька й не обговорювали. Одноголосно ухвалили виключити з комсомолу, як дезертира...

— А чого ж його поновили? — не розумів я.

— Ось про це я й хотів додати, — тоненьким голосом проговорив Ванвер. — У тому й справа, що його не поновили. То він брехав! Учора я говорив із секретарем їхнього партосередку. І взагалі, Хтанасю, — звернувся Біня до Сладуна, — ти з ним тепер обережніше...

— Гаразд, — з готовістю відповів Хтанась — Правильно! Гажету треба робити чистими руками!

ВАДИМ СОВКО
РОТ ФРОНТ

Над Ессеном
тихо повисла ніч.

Але
не спить Ессен.
Наче вартові замислені
вп'ялись димарі
в піднебесся.

У склені заводу
скринь кути.

Підійшов робітник,

Залитав:

— Куди?

І той, що на скрині
літери сіяв,
тихо сказав:

— У Росію.

У скрині оцій
новенький варстат,
Побіжить під ним
за верстою верста.